

BERNHARDI WAGNERI,

S. S. THEOL. D. EIVSDEMQUE PROF. PVBL. CELEBERRIMI, T. T.

FACULTATIS THEOL. DECANI SPECTABILIS, CAPIT. THOM.

CANON. ET ECCLESIAST. MERITISSIMI

TRACTATVS THEOLOGICVS

DE

FINE MVNDI,

ad Apocal. XX, 11. XXI, 1.

2. Petr. III, 7. seqq.

Oder

von dem

Ende der Welt.

ARGENTORATI

Ann. M DC XCIX.

RECUSA MDCCXXXI.

70.

BERNHARDI WAGNERI,

S. S. THEOL. D. EIVSDEMQUE PROF. PVBL. CELEBERRIMI, T. T.

FACULTATIS THEOL. DECANI SPECTABILIS, CAPIT. THOM.

CANON. ET ECCLESIAST. MERITISSIMI

TRACTATVS THEOLOGICVS

DE

FINE MVNDI,

ad Apocal. XX, II. XXI, I.

2. Petr. III, 7. seqq.

Oder
von dem

Ende der Welt.

ARGENTORATI

Ann. M DC XCIX.

RECUSA MDCCXXXI.

70.

REAR HANDED COPY

REVISED EDITION

THE SOUTH ATLANTIC

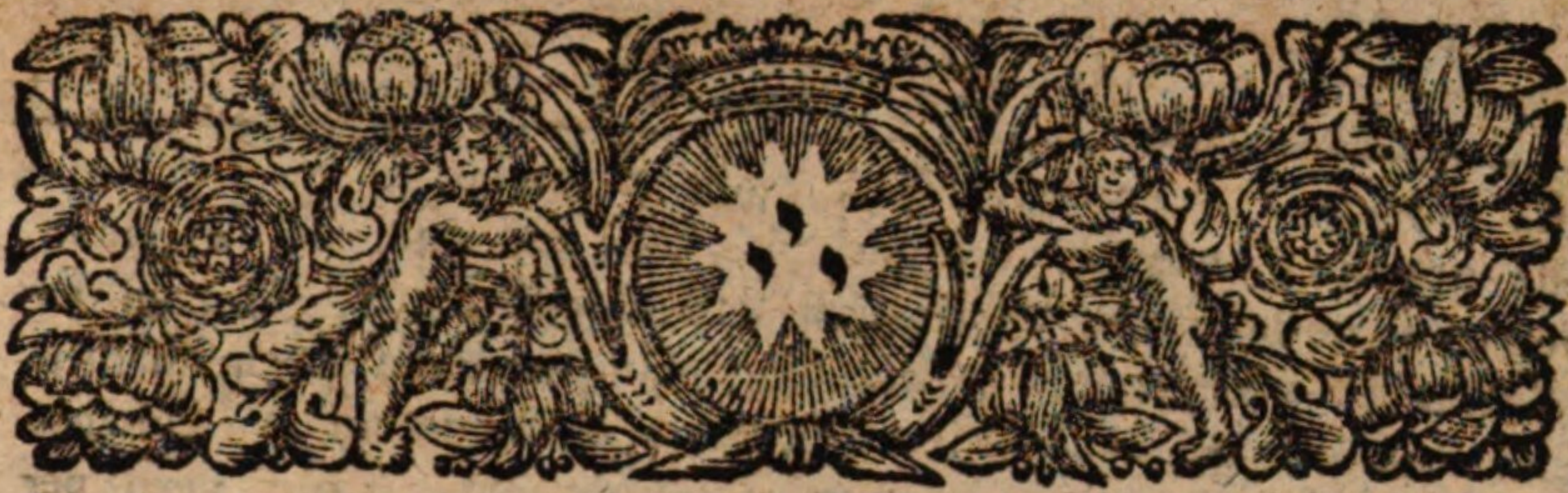
UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ITALY 1904

...

Prooemium.

Mplissima hæc mundi machina, cœlo terraque constans, sapientia ineffabili constructa & elegantia inimitabili exornata, dignum semper humanæ menti præbuit spectaculum. Qui olim apud Gentiles sapientiæ studia excolebant, eoque nomine præ aliis illustres habebantur, omnes ingenii vires ad ejus contemplationem impenderunt, impari tamen successu, & judiciis sententiisque magnopere a se invicem discrepantibus. Alii enim mundum æternum & semper fuisse putarunt, quam sententiam Aristoteli tribuit Lactantius libr. VII. cap. 1. eumque hac in parte prorsus nihil vidisse judicat. Alii a DEO illum quidem fabricatum esse docuerunt, fabricationem tamen illam non recte explicarunt, quo nomine Platonem idem Lactantius loco citato notat, & Theophilus Antiochenus libr. II. ad Autolyicum Platonicos, quod DEVM ex materia cœterna mundum fabricasse statuerint, reprehendit. Alii denique, qui mundo ortum adscripserunt in eo graviter & turpiter hallucinati sunt, quod vel ex fatali DEI cum materia permixtione, vel fortuita atomorum conjunctione illum natum esse tradiderint, quæ Stoicorum atque Epicuræorum deliramenta fuerunt. Et quemadmodum de ortu, ita etiam de fine mundi diversas erroneasque foverunt sententias, quarum

ista longius a veritate recessit, quæ mundum finem habiturum esse negavit, quæque illorum fuit, qui mundum vel æternum, vel ex materia æterna fabricatum esse docuerunt: illorum vero sententia veritati propius accessit, qui mundum finem habiturum eumque aliquando interiturum esse docuerunt; Epicuræi quidem per fortuitam atomorum dissolutionem, Stoici vero per ignis exustionem, de qua Ovidius cecinit:

*Esse quoque in fatis reminiscitur affare tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.*

Nullum videtur esse dubium, quin hanc de futura mundi per ignem conflagratione sententiam, ex sparsis divinæ revelationis radiis, quemadmodum & alia quædam, resciverint gentiles. Cæterum, quod in aliis capitibus factum, illud hic quoque contigit, ut nempe divinæ veritati errores suos admiscuerint. Stoici enim ita mundum igne exurendum esse statuerunt, ut ex cineribus, fatali ista necessitate qua DEVM materiæ conjunctum atque permixtum esse somniarunt, subinde renascendus sit. Nos itaque missis istis veterum erroribus, Sacræ Scripturæ Regulam unice sequemur, & ex illa de fine mundi, per modum Dissertationis Academicæ, acturi sumus, DEVM T. O. M. cæli terræque Conditorum Rectoremque benignissimum atque sapientissimum humillime rogantes, ut hoc nostrum institutum ad sui *Nominis Gloriam*, nostrumque emolumentum dirigere velit.

§. I.

Finem, quem mundus hic aliquando habiturus est, S. Johannes per visionem sibi divinitus immittam non tantum vidit, sed in Apocalypsi etiam his verbis descripsit, Cap. XX. vers. 11. καὶ εἶδον θρόνον λαϊκὸν μέγαν, καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ, ὃς ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ ὕφανός· καὶ τόπος ὅς ἐστιν αὐτοῖς & cap. XXI. v. 1. καὶ εἶδον ὕφανόν καινόν, καὶ γενῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος ὕφανός καὶ ἡ πρώτη γῆ παρελήθε· καὶ ἡ θάλασσα ὅς ἐστιν ἔτι· Priorem locum ita transtulit versio nostra Schmidiana: Deni-

que

que vidi thronum album magnum, & sedentem super eo, a cuius facie fugit terra & cælum, nec locus inventus est eis. Posterio- rem ita : deinde vidi cælum novum & terram novam, prius enim cælum & prior terra transiit, & mare non erat amplius. Vul- gata sic expressit : Et vidi thronum magnum candidum, & seden- tem super eum, a cuius conspectu fugit terra & cælum, & locus non est inventus ab eis. Et porro : & vidi cælum novum & ter- ram novam. Primum enim cælum & prima terra abiit, & mare jam non est. Beza locum utrumque hoc modo reddidit : Tum vi- di thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, a cu- jus conspectu fugit terra & cælum, quorum locus non est inventus. Deinde vidi cælum novum & terram novam. Primum enim cæ- lum & prima terra abierat, & mare non amplius extabat. In textu Græco loci prioris varia lectio occurrit, annotata in editio- ne Curcellæana, quæ pro ἐπ' αὐτῶς, habet ἐπ' αὐτὸν, quam Vulgatus Interpres secutus esse videtur, qui super eum transtulit. In posteriori loco pro παρῆλθε, transiit, ut idem Curcellæus annotat, alia lectio habet, ἀπῆλθε, abiit. Sed differentia hæc non est magni momenti, nec sensus veritati quicquam obest, sed perinde est, siue hanc, siue istam lectionem sequamur : id tamen certum est, in aliis Novi Testamenti locis, ubi de fine mundi ser- mo est, communiter a Sacris Scripturibus adhiberi vocem, παρ- ῆλθεω, transire, uti ex collatione Matth. V. v. 18. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XVI. 17. XXI. 33. apparet, qua de causa et- iam hoc in loco vox illa commode retinetur : Quanquam nec al- tera lectio incommoda vel textui inconueniens videtur, in priori enim loco de cælo terraque dictum fuit, ἔφυγεν, fugit, a con- spectu sedentis in throno ; qui autem ita transiit, ut a conspectu fugerit, de eo recte & commode dicitur, ἀπῆλθε, abiit.

§. 2. Major circa verborum expositionem difficultas & sententiarum varietas occurrit, quam ut eo rectius tradamus, il- lud I. annotamus, describi in loco priori Tempus, quo mundus transiturus sit : illud vero est tempus novissimi diei & extremi ju- dicii, quo DEVS & Dominus noster JESVS CHRISTVS, cum gloria & maiestate ad iudicandos vivos & mortuos venturus est : quemadmodum ex ipsis ejus verbis apparet, in quibus S. Johan-

nes gloriosum illum Domini adventum expresse designat, quando ait: *denique vidi thronum album magnum & sedentem super eo, a cuius facie fugit terra & cælum.* Hic namque *sedens in throno* Christus est, *thronus* autem in quo sedens a Johanne visus est *Θρόνος & δόξης*, Thronus Gloriæ & Majestatis est; *album* vero hunc thronum vidit, ad indicandam Gloriam, Sanctitatem atque Justitiam Judicis purissimam, *magnum* vero ad ejusdem auctoritatem & majestatem indicandam, quæ revera magna, imo maxima & tanta est, ut omnes in Universo orbe homines, quotquot unquam ante nos vixerunt, & adhuc vivunt, & imposterum viaturi sunt, imo non homines duntaxat, sed Angeli quoque, ad rationem supremo Judici reddendam, & peremptoriam ejus sententiam audiendam, coram hoc Throno sistendi sint. Hunc autem ultimi adventus sui apparatus fore, Christus ipse indicat, Matth. cap. XXV. v. 31. ubi similiter Throni sui mentionem facit his verbis: *quando vero venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum ipso: tunc sedebit super Throno gloriae suae, & congregabuntur coram Ipso omnes Gentes &c.* Et ad hoc ultimi judicii tempus S. Johannem respicere, ipse porro indicat, quando versu 12. statim sequente ita scribit: *Vidi etiam mortuos parvos & magnas, stantes coram DEO, & libri aperti sunt. Et liber alius apertus est, qui est liber vite, judicatique sunt mortui juxta ea, quæ scripta in libris, secundum opera ipsorum.* Et hæc quidem clara & apud Interpretes præcipuos in confesso sunt. Reperiuntur tamen nonnulli, qui circa posteriorem locum Apocalyps. XXI, 1. singularem sententiam fovent, illamque visionem de cælo novo, terraque nova, ad tempus Ecclesiæ militantis accommodare, eidemque magnam gloriam, tranquillitatem atque felicitatem in his adhuc terris sperandam exinde divinare volunt. Verum ista opinio non modo textus coherentiæ hætenus indicatæ, sed aliis etiam circumstantiis, quæ in capitibus XXI. & XXII. subjunguntur penitus adversa est, quemadmodum suo loco pluribus exponemus.

§. 3. Observamus II. describi in locis nostris *Transitum ipsum*, nam in priori loco dicitur: *a cuius facie fugit terra & cælum, nec locus inventus est eis.* In posteriori vero expresse: *primo*

enim cælum & prior terra transiit, & mare non erat amplius. De hoc Transitu, qualis nempe ille futurus sit, varia apud Interpretes occurrunt; ut vero tractatio eo plenior sit, locis duobus jam allegatis tertium adjungemus, in quo modus etiam, quo mundus transiturus sit, distincte exponitur. Habetur ille in 2. Petri Epistola Cap. III. v. 7. & 10. his verbis descriptus. Οἱ δὲ νῦν ἔσθαι καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησασκενισμένοι εἰσὶ, πυρὶ τηρεσόμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. Cæli autem, qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reservati in diem judicii & perditionis impiorum hominum & vers. 10. Ἦξει δὲ ἡ ἡμέρα κυρίας ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱ ἔσθαι ῥιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσόμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. Veniet autem dies Domini sicut fur in nocte, quo cæli cum fragore transibunt, elementa vero combusta dissolventur, & terra & quæ in ipsa sunt opera exurentur. Docet Apostolus mundum ita esse transiturum, ut igne exurendus sit, & quod de cælo terraque Johannes simpliciter dixerat, παρήλθε, transiit, illud Petrus cum additamento declarante exprimit, οἱ ἔσθαι ῥιζηδὸν παρελεύσονται, Cæli cum fragore transibunt, quem fragorem stridoremque ignis omnia consumens, excitaturus sit.

§. 4. Observamus III. indicari tandem a S. Johanne, quid mundi transitum secuturum sit, nempe, cælum novum & terra nova: ita enim posterioris loci verba habent: & vide cælum novum & terram novam, prius enim cælum & prior terra transiit. Hoc cælum novum terramque novam in cap. XXI. exactius describit, utpote peculiari revelatione divinitus sibi ostensa atque demonstrata. Eorundem quoque mentionem facit Petrus 2. Epist. cap. III. vers. 13. docetque, post huius cæli terræque transitum & conflagrationem, DEVM cælum novum terramque novam promississe, & vi istius divinæ promissionis se cum piis omnibus illa expectare: addit denique in novo illo cælo, novaque illa terra justitiam esse habitaturam, sic enim verba sonant: καινὸς δὲ ἔσθαι καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. Novos vero cælus & terram novam juxta promissionem ipsius expectamus, in quibus
justi-

justitia habitabit. Respicit autem Apostolus ad DEI promissionem per Esaiam Cap. LXV. v. 17. factam his verbis : *Ecce ego sum creans celos novos, & terram novam ideo ne commemorentur priora, neque ascendant super eos.*

§. 5. De tribus autem hisce punctis, circa loca Johannis haecenus observatis, jam ordine agemus. Et I. quidem, Tempus nimirum, hujus transitus quod attinet, contenti esse possemus generali illa determinatione, quando §. 2. indicavimus cœli terræque transitum in die novissimo futurum esse. Verum, quia Scriptura si varios actus, cum mundi transitu in novissimo die connexos describit, quales sunt : Visibilis Domini nostri de cœlo adventus, mortuorum resurrectio, vivorum immutatio, eorundem per aerem translatio in occursum Domini, omnium coram tribunali Christi congregatio, justorum ab injustis separatio, judicii administratio. Justorum in vitam æternam receptio, Injustorum in infernum detrusio : ideoque de ordine etiam horum actuum solliciti sunt Interpretes, & ubi mundi transitus inferendus, & imprimis, utrum ille ante ipsam judicium, an vero post illud collocandus sit, disquirunt. D. Augustinus post judicium^m illum collocat, quando libr. XX. de civitate DEI cap. XVI. ita scribit : *Judicatis quippe his, qui scripti non sunt in libro vite, & in æternum ignem missis, &c. tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit.* Et capite XIV. antecedente, postquam adduxisset locum nostrum ex Apocal. XX. cap. v. 11. *Et vidi thronum magnum & candidum &c.* hanc expositionem subjungit. *Non ait, vidi thronum magnum & candidum, & sedentem super eum, & ab ejus facie fugit cœlum & terra : quoniam non tunc factum est, id est, antequam esset de vivis & mortuis judicatum : sed cum se vidisse dixit in throno sedentem, a cujus facie fugit cœlum & terra ; sed postea. Peracto quippe judicio tunc esse desinet hoc cœlum & hac terra, quando incipiet esse cœlum novum & terra nova.* Cæterum hanc Augustini sententiam erroris arguit Gomarus Part. II. oper. p. m. 173. ubi post verba Augustini ex libr. XX. de civit. Dei cap. XIX. allegata, hæc nempe : *Quærat forsitan aliquis, si post factum judicium mundus iste ardebit : hanc subjungit censuram : Notanda est hoc loco*

August.

August. hallucinatio, nam mundi interitus ante judicium factum, imo inchoatum eveniet, ut initio ex Matth. & Apocal. jam ante perspicue demonstravimus, & pagina antecedente 171. ita loquitur: ille interitus antecedit proxime Christi adventum ad judicium. Contrarium itaque sentit Gomarus, & mundi interitum ante judicium, etiam inchoatum, imo ante ipsum Christi adventum collocandum esse censet, & quoniam ad perspicuam demonstrationem hac de re præmissam provocat, eandem audiemus: ita vero verba ejus habent pag. 172. interitus mundi, quem Johannes Apocal. XX. v. 11. describit, antecedit judicium extremum, ut vers. 12. etiam expresse docet: & mortui in conspectu Christi veri DEI stare dicentur postea: &c. quod etiam clarius iudicatur in descriptione pleniori interitus mundi, Apocal. VI. v. 12. usque ad finem: Ecce terra motus magnus factus est, & sol factus est niger ut factus cilixinus: & luna tota facta est, ut sanguis: & stellæ e cælo ceciderunt in terram, sicut ficus abjicit grossos suos, cum vento magno concutitur, & cælum abscessit sicut tiber, qui convolvitur, & omnes montes & insule suis locis motæ sunt, & reges terræ &c. absconderunt se in speluncis &c. & dixerunt montibus & petris: cadite super nos a conspectu ejus, qui insidet throno, & ab ira agni. Quibus verbis perspicue docetur, mundi interitum futurum ante judicium ultimum. Et pag. 171. aliud argumentum ex Matth. XXIV. v. 29. & 30. adducit, monetque in vers. 29. per obscurationem solis & lunæ, & stellarum casum, & viriam cæli concussionem, cujus ibi mentio fit, interitum mundi notari, illumque interitum antecedere proxime Christi adventum ad judicium, hæc Gomarus.

§. 6. Ex nostris B. Gerhardus in loco de consummatione sæculi Tom. IX. p. 175. §. 98. eandem quam Augustinus sententiam amplectitur, docetque mundi interitum atque exustionem post judicium demum futurum: ita enim scribit: *Antecedentia hujus conflagrationis & interitus sunt signa tum remota tum propinqua diem novissimum denunciantia, reditus Christi e cælo in nubibus ad judicium, resuscitatio mortuorum, extremi judicii administratio, piorum in occursum Christi in nubibus obviatio &c.* Idem quoque sentit B. D. D. Sebast. Schmidius noster, non tantum in Compendio Theolog. ubi ex B. Dn. D. Gerhardi Locis hoc ipsum repetit, sed etiam in Aphorismis Theologicis Disp. XXXII. §. 4. ubi in ordinandis actibus cum mundi transitu in extremo die connexis ita procedit, ut mundi interitum post judicium collocet, producemus autem ipsa B. Viri verba, quia ad rei declarationem non parum faciunt.

Consummatio seculi, inquit, est clausula toti huic presenti nature ordini imponenda: cujus modus atque processus ita describitur, quod I. futura sint signa in sole, & luna & astris, ita ut sol obscuratur, & luna non habeat splendorem suum, & astra de caelo decidant. Matth. XXIV. 29. Luc. XXI. 25. II. Appariturum sit signum filii hominis, sive insigne opus adventus Domini in nubibus caeli cum potestate & gloria multa, ut videant eum omnes tribus terrae. Matth. XXIV. 30. Luc. XXI. 27. & descendat cum voce Archangeli, qua probet eum esse Archangelum, principem angelorum, & cum tuba DEI sive qua manifestet, ipsum filium DEI esse. 1. Thess. IV. 16. III. Mortui resurecturi sint, Ibid. IV. Mortui cum viventibus rapiendi in occursum Domini, 1. Thessal. IV. 17. V. Sed separandi a se invicem. Matth. XXIV. 31. XXV. 32. VI. Judicium extremum instituendum & exercendum, Matth. XXV. 33. seqq. VII. Caelum & terra cum reliquis creaturis, exceptis angelis & hominibus interitura. 2. Petr. III. 10.

§. 7. Placet quoque nobis B. Augustini sententiam amplecti, sed cum adhibita limitatione atque declaratione, si enim Sacrae Scripturae dicta, quae de mundi transitu agunt, consideramus, haud difficulter observare possumus, illum ita nobis describi, ut non simul & in momento, sed cum aliqua successione futurus sit, ita nempe ut initium habiturus sit ante judicium, sum ipsum statim Domini adventum, complementum vero post judicium: utpote quo finito igne divinitus immisso plane conflaturus atque interiturus sit. Et quidem quod complementum hujus transitus attinet, quo esse desinet hoc caelum & haec terra, ut B. Augustini verba supra allegata expresse habent, non putamus hallucinationem commisisse B. Patrem, quando hoc sensu mundi transitum non ante Domini adventum, nec ante, sed post peractum judicium collocavit, imo contra, hallucinationem esse existimamus, hunc transitum completum ante judicium inchoatum, imo ante Christi adventum ad judicium collocare. Habemus hujus rei argumenta in locis nostris ex cap. XX. & XXI. Apocal. supra productis & ex contextu diligenter inspecto. Nam I. Cap. XX. v. 10. dicitur *ὁ ἀπὸ προσώπου ἐφύγεν ἡ γῆ καὶ ὁ ἔρανος*, a cujus facie fugit terra & caelum: quibus verbis causa efficiens hujus transitus & fugae coeli terraeque indicatur, quae est facies Domini, Judicis in throno gloriae sedentis & apparentis, ille enim tanquam Dominus & Creator coeli terraeque, suo conspectu & nutu, mundum transire faciet, & mundus, tanquam creatura, ad conspectum & nutum Domini & Creatoris sui obtemperabit, fugiet, transibit. Causa itaque, adventus nempe Domini &

Judi-

Judicis visibilis in throno, & facies ejus & conspectus & nutus antecedit; effectus autem, mundi transitus & fuga cœli terræque sequetur. Hunc certe ordinem naturalis iste atque necessarius nexus, qui inter causam & effectum versatur, requirit; contra quem manifesta hallucinatio committitur ab iis, qui hunc ordinem invertunt, & effectum, fugam nempe & interitum cœli terræque, ante causam, adventum nempe Domini & conspectum de cœlo collocant. Fundamentum vero, quare phrasin illam, & ἀπὸ προσώπου ἐφύγεν ἡ γῆ a cuius facie fugit terra casualiter exponamus, ex ipsa Scriptura Sacra desumimus, utpote quæ conspectum illum DEI atque intuitum in terram in hoc sensu emphatico nobis exponit: Psalmo enim CIV. 32. David de DEO ita loquitur: **וַיִּבְרַח הָאָרֶץ מִלִּפְנֵי יְהוָה** qui spectat terram ut trepidet. A conspectu igitur Domini terra trepidat. Non ergo otiosus sed operosus est iste DEI conspectus, & causa trepidationis terræ, ita ut conspectu suo eandem trepidare faciat: id quod expressis verbis septuaginta Græci interpretes ita reddiderunt: ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιοῦν αὐτὴν τρέμειν qui inspiciens (est) in terram & faciens illam trepidare. Talis etiam est conspectus Judicis advenientis in extremo die & super throno suo sedentis, ab ejus conspectu fugit terra, ita ut illam ille suo conspectu fugere atque transire faciat. Non itaque potest terræ cœlique fuga & transitus Domini adventum antecedere; sed Domini adventus & conspectus in mundum antecedit, mundi vero fuga & transitus sequitur.

§. 8. Secundo, idem probatur ex ordine verborum quibus visionem suam describit Apostolus, in quibus adventum Domini expresse præponit, terræ autem cœlique fugam & mundi transitum postponit: ita enim ille: *denique vidi thronum album magnum & sedentem super eo.* En, primo, adventum Domini visibili specie apparentis & super throno sedentis! *a cuius facie fugit terra & cœlum.* En, postea, terræ cœlique fugam & mundi transitum. Ab hoc ordine ut recedamus nulla nos urget ratio, sed eundem potius retinemus & inde manifestum esse censemus, mundi transitum ante ipsum Domini adventum collocari non posse sed demum illum esse secuturum. Id quod, tertio, inde quoque probatur, quia Domini adventus fiet cum illa cœlesti pompa quam describit Paulus 1. Thessal. IV. Cap. vers. 15. 16. 17. *Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore ut nos vivi qui reliqui erimus in adventu Domini, non preveniamus eos, qui obdormierint. Nam ipse dominus cum hortationis clamore & voce Archangeli ac DEI tuba descendet de cœlo: & qui mortui fuerint*

fuerint in Christo, resurgent primum. Deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemus simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aera: & ita semper cum Domino erimus. Ubi habemus, primo, descriptum ipsam Domini adventum, descendentis cum celestmate, & voce Archangeli & DEI tuba. Habemus post hunc adventum Domini, mortuorum e terræ sepulchris resurrectionem, imo non terra tantum, sed mare quoque tum reddet mortuos suos, ut Johannes capite nostro XX. v. 13. loquitur. Et hoc ipso tempore quo mortui resurgent, cæteri quos Domini adventus in vivis adhuc deprehendet, in terra adhuc versabuntur, & post factam demum resurrectionem, e terra cum resurgentibus rapientur in occursum Domini per aera in nubibus: accurate enim & distincte hunc ordinem resurrectionis primo mortuorum, & deinde viventium adhuc cum illis raptum in occursum Domini expressit Apostolus, quando dixit: *qui mortui fuerint in Christo resurgent primum, deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes in occursum Domini in aera.* Ex quo colligimus, post Domini adventum, post factam mortuorum resurrectionem, extitutum adhuc esse mare, extitutam adhuc esse terram, utpote terminum a quo vivificati & vivi simul rapientur in occursum Domini, per aera & per nubes pariter adhuc existentes. Quibus stantibus ruere omnino oportet, quod Gomarus contra Augustinum asseruit: mundi, nempe, interitum *antecedere proxime Christi adventum* ad iudicium.

§. 9. Denique opponimus, quarto, prædictæ opinioni quæ mundi interitum ante adventum Domini ad iudicium collocat, aliam adhuc rationem, quam B. Apostolus Apoc. IV. v. 12. 13. 14. 15. 16, 17. his verbis subministrat: *Ecce terra motus magnus factus est, & sol factus est niger ut saccus cilicinus, & luna tota facta est, ut sanguis, & stelle cæli ceciderunt in terram, sicut ficus abjicit grossos suos, quum vento magno concutitur: & cælum abscessit sicut liber qui convolvitur, & omnes montes & insulae e suis locis emotæ sunt. Et reges terra, procures, & divites, & tribuni, & potentes, omnesque tum servi, tum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium: & dixerunt montibus & petris, cadite super nos, abscondite nos a conspectu ejus, qui insidet throno, & ab ira Agni. Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare.* Describuntur in hoc loco signa atque indicia visibilem Domini adventum antecedentia & concomitantia, terræ motus, luminarium cælestium obscuratio, insularum & montium e locis suis commotio: indicatur etiam Domini adventus visibilis ad iudicium, sedentis in throno, & conspiciendum

dum se præbentis hominibus in terra: exponitur porro hominum impiorum, ex iudicis tam gloriosi conspectu consternatio, summos & imos, principes & subditos, dominos & servos invasura, exprimitur denique desperatus consternatorum clamor, suffugium a montibus & speluncis petentium, & tegi, imo obteri præoptantium, ne iratam & terribilem apparentis Judicis faciem præferre ulterius cogantur. Constat tandem ex his, mundi interitum ante adventum judicis ad iudicium collocari non posse, propterea, quia post illum adventum, terra, insulæ, montes, speluncæ, concussi licet & commoti, superstites erunt, ab impiis hominibus de subsidio, contra judicis adspectum intolerabilem sibi præbendo, horrendo quidem vanissimo tamen clamore implorati.

§. 10. His argumentis B. Augustini sententiam contra Gomari censuram stabiliri posse putamus. Sed quia Gomarus pro sua censura firmanda alia quædam argumenta protulit, restat ut paucis videamus, quæ & qualia ista sint. Supra jam §. 5. ipsa ejus verba produximus, in quibus, *primo*, ad versiculum 12. Capitis XX. Apocal. provocat, aitque, *interitus mundi, quem Iohannes Apocal. XX. v. 11. describit, antecedit iudicium extremum, ut vers. 12. etiam expresse docet: & mortui in conspectu Christi veri DEI stare dicuntur postea.* Nititur hoc argumentum ordine verborum versuumque, quo visio ista de mundi interitu a S. Apostolo describitur, juxta quem ordinem, in versu 11. mentio fit interitus mundi, in versu autem 12. iudicii & hominum coram throno judicis stantium: unde Gomarus colligit, mundi transitum antecedere, iudicium sequi. Cæterum huic argumento jam respondit Augustinus, saltem fundamenta argumento jam respondit Augustinus, saltem fundamenta argumento resolvendo idonea subministravit in verbis supra §. 5. allegatis, quæ paucis declarabimus. Agnoscit Augustinus verborum & versuum ordinem quo visionem descripsit Iohannes, & fatetur quidem in vers. 11. describi transitum mundi, & 12. Iudicium: Sed statuit ea quæ in vers. 11. de mundi transitu dicta sunt, per anticipationem dicta esse, hoc sensu: *Vidi thronum magnum & candidum, & sedentem super eum, a cujus facie fugit cælum & terra, nempe, postea.* Negat itaque Augustinus consequentiam hanc, transitus mundi in visionis hujus descriptione prius, in vers. 11. commemoratur, & iudicium posterius in vers. 12. Ergo transitus mundi etiam prius eveniet, & iudicium posterius. Neque vero sine fundamento hoc dicit Augustinus, nam ut Interpretibus notum est, in ejusmodi vaticiniis & visionibus nonsemper rerum gerendarum ordo,

ex nudo verborum ordine in descriptione adhibito desumi potest, verum alia insuper fundamenta atque circumstantiæ considerandæ sunt; & sic haud raro, ut illud in tali visione prius commemoretur, quoad verborum & descriptionis seriem, quod tamen postea demum eventurum est, si rerum gerendarum ordinem spectes, & vice versa, ut illud posterius commemoretur, quod tamen antea factum est. Habemus hujus rei manifestum exemplum in hac ipsa visione nostra ejusque versu 12. & 13. Nam in versu 12. narratur, statio omnium hominum coram throno judicis & judicium de illis habitum, his verbis: *Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu DEI, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est liber vitæ: judicati que sunt mortui ex iis, quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.* In versu autem sequente 13. recensetur resurrectio mortuorum hoc modo: *Ei reddidit mare mortuos, quos habebat, mors quoque & infernus reddiderunt mortuos, quos habebant.* Si hic ex nudo verborum ordine & descriptionis serie de ordine rerum eventurarum judicare vellemus, concludendum inde esset, stationem hominum coram throno DEI, & librorum apertionem & judicii administrationem antecessuram esse resurrectionem hominum, adeoque mortuos coram throno DEI staturos esse antequam resurrexerunt. Quod quia aperte falsum, imo absurdum est, facile ostendit, non licere ita nude a verborum & descriptionis ordine in visionibus adhibito, ad rerum ipsarum eventurarum ordinem concludere, sed locum habere ampliacionem atque anticipationem illam cujus mentionem fecit Augustinus, qua illud quod prius quidem commemoratur, postea tamen demum factum vel futurum esse intelligatur: Et hæc quidem pro Augustino ex Augustino dicta sint.

§. II. Sed superest alia adhuc responsio ad locum hunc a Gomaro pro sua in Augustinum censura productum. Gomarus enim, ut ex verbis ejus supra §. 5. adductis constat, mundi interitum *ante judicium* etiam *inchoatum*, imo *ante adventum Domini* collocandum esse censet. Hanc vero assertionem nulla specie ex versu 11. & 12. colligere licet. Quin potius, si verborum ordinem & descriptionis seriem sequi velimus, adventum Domini ad judicium, mundi transitum antecessurum esse pronuncian- dum erit; Expresse enim Apostolus primo loco Dominum throno insidentem & ad judicium advenientem describit, quando ait: *Et vidi thronum album magnum & sedentem super eo;* postea vero mundi transitum subjungit, quando addit, *a cujus facie fugit terra & cælum.* Prius ergo apparuit Dominus, & visus est Johanni adveniens ad judicium, postea vero cum Dominus visibili adventu suo se conspiciendum præbuis- set, transiit & fugit a facie ejus cælum & terra, adeoque transitus mundi, Domi-

Domini adventum ad iudicium non antecessit, sed secutus est, quemadmodum supra §. 7. non tantum ex verborum ordine, sed etiam ex phrasibus (*a cuius facie fugit terra & cælum*) emphatica significatione, & rerum coherrentia, & imprimis ex naturali ista atque necessaria connexionne quæ inter causam atque effectum intercedit, plenius fuit ostensum: unde etiam apparebit, locum illum Gomari sententiam non modo non confirmare, sed etiam destruere.

§. 12. Verum producit ille pro sua sententia *secundum argumentum*, quo clarius eam indicari existimat; desumptum illud est ex Apocal. VI. vers. 12. & sequentibus, quorum verba §. 5. expressa sunt, cum subjuncta hac Gomari collectione: *Quibus verbis perspicue docetur, mundi interitum futurum ante iudicium ultimum.* Cæterum hunc locum ex parte jam exposuimus §. 9. atque ostendimus, illum illam Gomari assertionem, quæ statuit, mundi interitum ante Iudicis adventum ad iudicium collocandum esse, plane destruere, atque contrarium potius evincere: terram, nempe, insulas, montes, speluncas, post visibilem Iudicis adventum ad iudicium fore adhuc superstites. Sed ne quis nobis objiciat, locum istum non quidem probare interitum mundi antecedere ipsum Christi adventum ad iudicium, indicare tamen, illum interitum, Christi adventum immediate consequi ante habitum iudicium, adeoque inter adventum, & iudicium, atque sic ante iudicium collocandum esse: expresse enim sub ipsum Christi adventum commemorari ab Apostolo, cæli convolutionem, stellarum dejectionem, terræ concussionem, & insularum montiumque e locis suis emotionem, hisque nominibus describi ipsum mundi interitum: ne, inquam, hæc nobis objiciantur, responsioni supra datæ aliquid adhuc addemus: hoc nempe, quod ista obiectio aliquid aliquo modo efficeret, si hoc verum esset, quod istis nominibus atque eventibus plenus mundi interitus (de quo Augustinus loquitur) describeretur. Sed non ita se res habet: ista cæli convolutio, & luminarium obscuratio, & terræ concussio, montiumque insularumque commotio non plenum mundi interitum designant, sed signa ista sunt atque initia hunc antegressura, quippe qui per ignis exustionem futurus & postea secutus est. Quoniam itaque nulla in hoc loco mentio fit ignis mundum exurentis, quo is penitus tandem conflagraturus est, uti Petrus in verbis supra allegatis docet; manifestum inde evadit, nominibus istis atque ostentis sub & post ipsum Domini adventum eventuris, non describi plenum mundi interitum, adeoque non posse exinde probari, plenum hunc mundi

mundi interitum futurum esse ante ultimum iudicium. Eadem hæc responsio adhiberi potest ad *tertium* Gomari argumentum, quod ex Matth. XXIV. cap. vers. 29. 30. adducitur, cuius verba ita habent: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent e cælo, & potestates cælorum concutientur. Tunc apparebit signum Filii hominis in cælo: & tunc omnes tribus plangent, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potentia & gloria magna.* Nam quemadmodum quidem his verbis manifeste indicatur, sub ipsum Christi adventum obscuracionem istam luminarium cœlestium, & stellarum casum, & cœlorum concussionem eventuram esse: ita tamen in eo hallucinatio committitur, quod verba ista de pleno mundi interitu exponantur, quem revera non significant, ille enim non tantum in ista luminarium obscuracione, & stellarum casu & cœlorum concussione consistit, sed in exustione cœli & terræ, per ignem faciendâ, de qua in hoc Matthæi loco nihil, in posteriori autem Petri epistola III. v. 7. & 10. hæc expresse habentur: *Cæli autem qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reservati in diem iudicii & perditionis impiorum hominum: quo cæli cum fragore transibunt, elementa vero combusta dissolventur, & terra & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* Quoniam itaque in verbis ex Matthæo allegatis de hoc mundi transitu per ignem futuro nihil dicitur, manifestum simul est, de illo quoque nihil exinde colligi, neque probari posse, plenum mundi interitum per ignem, vel ante adventum Domini, vel ante iudicium eventurum esse.

§. 13. Stat itaque adhuc B. Augustini sententia, qua statuit: *Peracto iudicio esse desinet hoc cælum & hæc terra, quando incipiet esse cælum novum & terra nova.* Cui illustrandæ pauca quædam, ultra ista quæ supra jam dicta sunt, addemus. Ait Augustinus, *peracto iudicio esse desinet hoc cælum & hæc terra*, adeoque præcedere iudicium & sequi mundi interitum indicat. Esse autem desinet hoc cælum & hæc terra, quando igne exurentur, ignis vero iste ita nobis in Scriptura sacra describitur, ut DEus per illum iudicaturus, & sententiam in iudicio latam per eandem executurus sit; Propterea enim Petrus in loco antea allegato, iudicium & sententiam condemnationis cum mundi per ignem exustione ita connectit, ut dicat: *Cæli, qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reservati in diem iudicii & perditionis impiorum hominum: quando ergo iudicium habebitur, & sententia condemnationis in homines impios feretur, isti que in ignem mittentur, igne etiam exurentur.*

urentur cœli & terra, ad hoc ipsum reservati. Facit autem Petrus mentionem verbi DEI, aitque; cœli qui nunc sunt & terra, *eodem verbo repositi sunt*; adeoque respicere videtur ad locum aliquem Scripturæ; in quo DEVS propositum suum de mundo exurendo & iudicio per ignem faciendo manifestaverit; talem vero locum invenimus apud Esaïam cap. LXV, 17. & LXVI, 15. ubi Propheta de mundi hujus transitu, & iudicio per ignem faciendo expresse loquitur: *Ecce Dominus in igne veniet & quasi turbo quadrigæ ejus, reddere in indignatione furoris sui, & increpationem suam in flamma ignis, quia in igne Dominus judicabit, & in gladio suo omnem carnem*, quo etiam respexit Paulus 2. Thessal. I, 7. *patefiet*, inquit, *Dominus IESVS de cœlo cum Angelis potentia suæ, cum flammeo incendio infligens ultionem iis, qui DEVM non noverunt, neque auscultant Evangelio &c.* Quoniam itaque, juxta hæc loca, Dominus in ultimo suo adventu per ignem judicabit, & latam in iudicio contra impios sententiam per ignem executioni dabit, haud improbabilius pro B. Augustino colligitur, peracto iudicio, & lata condemnationis sententia, desitutum hoc cœlum & hanc terram, & pariter igne ultionis atque iræ divinæ conflagraturum esse. Quo facto immediate incipiet esse cœlum novum & terra nova, uti porro B. Pater loquitur, & hac ratione declarat, quod, quemadmodum iudicium mundi conflagratio secutura; ita hanc cœlorum novorum & novæ terræ creatio & manifestatio exceptura sit, secutus hac in parte Johannem, qui Cap. XXI. v. I. mundi hujus transitum, & novi cœli novæque terræ apparitionem immediate conjungit, his verbis: *Et vidi cœlum novum & terram novam, prius enim cœlum & prior terra abiit, & mare jam non est.*

§. 14. Sufficiat hoc de tempore, quo mundus hic transiturus est, annotasse, idque occasione eorum, quæ B. Augustinus in loci nostri expositione differuit, quæque Gomarus in censura eidem apposuit. Nolumus autem plura addere, & quæ quorundam curiositas est, de anno, mense atque die, quo mundus hic transiturus sit, investigationem instituire. Quia enim mundi interitus eodem die, quo ad iudicium veniet Dominus, futurus est, ille vero dies extremi iudicii supra sphæram humanæ scientiæ positus, imo curiosa eiusdem inquisitio hominibus interdicta est, non videmus quomodo va-

nitatis atque temeritatis notam effugere possint isti, qui sine Scripturæ S. fundamento, imo contra expressam ejus dehortationem, speciale tempus determinare, & annum atque diem definire audent: sed quod Christus suis discipulis dixit Act. I. 7. idem quoque nobis dictum esse censemus; *Non est vestrum nosse tempore sive momenta, quæ DEVS Pater in sua ipsius potestate posuit.*

§. 15. *Secunda nostræ tractationis pars, quæ jam consideranda venit, est ipse mundi transitus.* Ubi I. notandum erit, *subjectum*, quod transiturum esse dicitur. II. *Predicatum*, quid nempe sit, transire. Quod I. *Subjectum* attinet, illud distinctis vocabulis exprimitur, quæ sunt, ἡ γῆ *terra*, ὁ οὐρανός, *cælum*, ἡ θάλασσα, *mare*, quorum mentionem facit Johannes in duobus locis nostris. Petrus autem in loco posterioris epistolæ suæ Cap. III, v. 10. supra a nobis allegato commemorat quoque τὰ στοιχεῖα, *elementa* & τὰ ἔργα ἐν τῇ γῇ, *opera quæ in terra sunt*, & hæc omnia cum cælo & terra transitura & igne conflagratura esse docet. De cælo, & de terra, & de mari, & quid nominibus hisce significetur, primum erit agendum, dissentiunt enim hac de re Interpretes. *Ludovicus ab Alcasar* in Commentario in Apocalypsin, cui titulum fecit: *Vestigatio arcani sensus in Apocalypsi*, p. 846. & seq. nomina ista non in propria & literali sed allegorica & figurata significatione accipienda esse docet, postquam enim communem sententiam suorum retulisset, illam nempe, quæ vocabula ista in propria & nativa significatione accipit, & cælum, terram, mare, corpora hæc naturalia, mundum hunc visibilem constituentia, transitura, & mox renovanda esse, statuit, aliam ipse interpretationem locorum Apocalypsicorum affert, & hæc subjungit: *Quod spectat ad ipsam doctrinam, (de transitu nempe & renovatione mundi) nihil in ea innovare est animus. Sed agendo de Apocalypseos explicatione, nulla aliorum declaratione rejecta, licet novo Interpreti expendere, quanam germanior explicatio videatur.* Addit etiam rationes, ob quas a communi ista sententia sibi recedendum esse judicat: *Mihi ergo imprimis durius apparet, ut vera cælorum & terræ renovatio hic Apocalypseos verbis significetur. Nec video quorsum hic per anticipationem agatur de illa cælorum & elementorum instauratione, quam docent Theologi. Nec satis percipio, quorsum spectet renovatio illa, ad id, quod manifeste in presenti contextu significat. Etenim visio hæc*

hæc sive figura ejusmodi fuit, ut cælum & terra prorsus ex oculis evanescerent, &c. Si ergo ejusmodi fuit representatio, ut cælum & terra omnino aufugerent, mysterium quidem in hoc significatum non videtur esse de cælorum atque elementorum renovatione &c. Mysterium vero sub cæli terræque nominibus latens ipse tandem nobis pandit his verbis: Notandum ergo est, per cælos mysticos congruenter figurari cælestem potestatem, quam Christus Redemptor noster ministris ecclesie ad dimittenda peccata concessit, & virtutem pariter sacramentorum nec non sanctorum intercessionem, qui antequam ad judicii actum perveniretur (loquor autem de utroque judicio tam universali quam particuli) advocatorum officio fungebantur, id quod cælorum influxu atque illapsu fit. Hæc tamen omnia in judicio extremo disparebunt. Præterea si per terram mysticam significatur, quod sancti Viri cum terræ Adami natura commune habent, sub hujus terræ nomine denotari videtur misericordia, qua secundum humanæ naturæ conditionem tangi deberet pater in filii ærumna, uxor in viri, frater in fratris. Nec enim solum hæc naturæ jura & vincula solent homines in suorum miseriis ad pietatem & ad clementiam commovere; verum etiam, si ejusdem aut patriæ aut regionis sint, hæc una ratio homines ad pietatem propensos solet aliorum doloribus & calamitatibus percellere. Ceterum in extremo illo & formidabili judicio, hæc omnia, quæ cæli ac terræ nominibus adumbrantur, ex oculis omnia auferentur.

§. 16. Mere allegorica est hæc interpretatio, quæ nobis pro rebus illis, quæ alias cæli, terræque nominibus, communi omnium sensu atque consensu intelliguntur, res plane alias substituit, qua allegorizandi audacia, si in sacræ Scripturæ interpretatione promiscue uti licit, quid non tandem inde exsculpet humanæ mentis curiositas. Non equidem diffitemur, sed potius tanquam omnibus notum supponimus, in ultimo judicio, erga homines impios & damnatos nullam amplius favoris atque commiserationis locum fore; Verum hoc esse illud ipsum, quod B. Johannes Apostolus per cæli terræque fugam atque transitum in locis nostris indicare voluerit, pernegamus. Et I. quidem illud observamus, quod, quando a sensu literali ad tropicum secedere velimus, fundamentum ejus rei idoneum & urgens habere debeamus, quale e. g. est necessitas contradictionis, qua interpretes involvitur, si literalem sensum sequatur. Sed ta-

lis necessitas contradictionis hic nulla occurrit, quæ a literali vocum, cœli & terræ significatione nos recedere cogat, neque enim sacræ Scripturæ & veritati contradicit Interpres, qui retenta proprio verborum sensu, per cœlum & terram corpora hæc mundana intelligit, & de illorum transitu loca nostra interpretatur; sed egregie potius cum illa consentit, utpote quæ passim cœlum & terram transitura esse non asserit tantum, sed inculcat. Quod vero rationes ab Alcasare productas & antea allegatas attinet, illæ quidem hoc evincunt, quod mundi transitus non consistat in renovatione qualitatum transeuntium, & contra illos recte urgentur, qui de tali mundi transitu loca nostra interpretantur, quo eadem cœli terræque substantia manente, qualitates tantum immutandæ & renovandæ sint; nam ut recte observat Alcasar, *Visio hæc sive figura ejusmodi fuit, ut cœlum ac terra prorsus ex oculis evanescerent, & ut paulo post verba habent, ejusmodi fuit representatio, ut cœlum ac terra omnino aufugerent.* Sed inde non consequitur: vocabula *cœlum, terra*, allegorice exponenda, & sensum literalem penitus deserendum esse: datur enim alia expositio literalis, cui ratio ab Alcasare producta non modo non repugnat, sed egregie potius consentit eandemque solide confirmat, illa nempe, quæ docet, mundi transitum non in renovatione qualitatum consistere, sed ita illum esse transiturum, ut, ipsa quoque substantia abolita, plane sit dispariturus, quemadmodum suo loco ex professo demonstrabimus: quam sententiam forte noluit amplecti Alcasar, quia a communi Theologorum Scholasticorum opinione, quæ transitum mundi in renovatione qualitatum mundi constituit, aliena est, at tamen quia difficultates istas vidit, quæ renovationi isti, e locis nostris & verborum aperta & emphatica significatione solide opponi possunt, maluit forte, literali expositione penitus omissa, ad allegoricam illam confugere.

§. 17. Observamus, secundo, allegoricam hanc vocum, *cœli, terræque*, interpretationem, non modo nullum in textu habere fundamentum, sed toti contextui & menti Apostoli plane esse adversam, utpote qui in verbis antecedentibus & consequentibus satis perspicue indicat, de quo cœlo & de qua terra loquatur, quando in loco nostro ait se vidisse *cœlum & terram fugientem a facie Domini.* Nam primo de hoc cœlo, quod fugere vidit a facie Domini

Domini versu 17. ab initio statim Capitis XX. vers. 1. scribit : & *vidi angelum descendentem ex cælo* : dubio procul autem non vidit Apostolus angelum descendentem ex cælo isto allegorico , quod Alcasar hic comminiscitur , sed ex cælo superno , & sidereo illo expanso. Porro , illud cælum intelligit Johannes , ex quo venturus ad iudicium & conspiciendum se exhibiturus est Christus , nam de hoc ipso loquitur Johannes in verbis nostris , num vero ille venturus est ex cælo allegorico Alcasaris , an potius ex cælo proprie & physice sic dicto ? hoc posterius certe ipse Dominus disertis verbis affirmat , quando Luc. XXI, 27. & Matth. XXIV, 30. ait : *Videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli , cum virtute multa & majestate.* Denique , quod cælum hoc de quo in nostro loco Johannes loquitur , non allegoricum sed proprie ita dictum sit , ipse Apostolus suo suffragio & expositione confirmat , quando Apocal. Cap. VI. vers. 12. & seqq. cælum & terram ejusque fugam a facie Domini aliquo modo depingit , his verbis : *Ecce terra motus magnus factus est , & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus , & luna tota facta est sicut sanguis : & stellæ cæli ceciderunt super terram , sicut ficus emittit grossos suos , quum a vento magno movetur , & cælum recessit sicut liber involutus : omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt &c.* Loqui enim in hac visione Johannem de terra non allegorica , sed de terra proprie sic dicta , quæ nempe montibus insulisque constat , quæque cum illis concussa & e locis suis emota representabatur , itemque de cælo , non allegorico , sed proprie sic dicto , in quo nempe sol & luna & sidera splendent , manifestius sane est , quam ut negari possit.

§. 18. Quemadmodum autem cæli & terræ , ita quoque maris transitum allegorice interpretatus est Alcasar , quemadmodum ex Commentario ejus in Caput Apocal. XXI. v. 1. pag. 859. apparet , provocat autem ad Augustinum , quem ait , *eam in partem magis propendisse , ut maris nomen allegorice accipiendum putaret , cum dicitur , & mare jam non est.* Agit autem hac de re Augustinus libr. XX. de civ. D. Cap. XVI. ubi ad Apocal. Cap. XXI. v. 1. ita commentatur : *Quod autem ait , & mare jam non est : utrum maximo illo ardore siccetur , an & ipsum vertatur in melius , non facile dixerim. Cælum quippe novum & terram novam futuram legimus. De mari*

autem novo aliquid me uspiam legisse, non recolo: nisi quod in hoc eodem libro reperitur, tanquam mare vitreum simile chrystallo. Sed tunc non de isto fine seculi loquebatur, nec proprie dixisse videtur mare, sed tanquam mare. Quamvis & nunc sicut amat Prophetica locutio propriis verbis translata miscere, ac si quodam modo velare quod dicitur: potuit de illo mari dicere: & mare jam non est: de quo supra dixerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant: Iam enim tunc non erit hoc seculum vita mortuorum turbulentum & procellosum: quod maris nomine figuravit. haftenus Augustinus. Apparet ex his, primo, B. Augustinum in terminorum, *cæli & terra* expositione nullam agnovisse figuram, sed cælum & terram proprie & physice sic dictum intellexisse, qua parte ab Alcasaris sententia, sententia Augustini plane dissentit. Quod vero, mare attinet, verba docent illum hæsisse ambiguum quid assereret, & quo sensu locum Apocalypseos: & mare jam non est: interpretaretur: utrum proprie & physice accepto vocabulo, mare, diceret, illud in futuro mundi transitu esse exsiccandum, num renovandum? an vero statueret, figurate accepto vocabulo, Johannem indicare voluisse procellosum & turbulentum hujus vitæ statum tum esse desitutum. Ex hac vero B. Augustini dubitatione Alcasar occasionem sumsit, non tantum maris, sed etiam cæli & terræ transitum allegorice interpretandi. Cæterum quemadmodum antea ostendimus, nullam afferri posse rationem, quæ nos cogat, a propria & nativa significatione vocabulorum *cæli & terra* recedere: ita idem nunc de termino *maris*, statuimus. Et Augustini hæsitati & Alcasaris singulari expositioni constantem & communem veterum recentiorumque interpretationem opponimus; Denique ipsum B. Johannem Apostolum, qui de mari physice & proprie sic dicto se loqui testatur: quando enim Cap. XXI. v. 1. ait: & vidi cælum novum & terram novam, primum enim cælum & prima terra abierat, & mare non amplius extabat, expresse indicat, se illud cælum, illam terram, illud mare, intelligere quæ antea viderat, & de quibus in verbis antecedentibus erat locutus, locutus autem erat cælo & terra physice sic dictis, ut antea ostendimus, & de mari ipse idem indicat manifestissime, quando capite antecedente XX. vers. 12. 13. dicit: Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu DEI &c. & reddidit mare mortuos quos habebat. Intelligit ergo illud mare, in cujus undis homines submergi

merſi & mortui ſunt, & ex quibus aliquando, die nempe extremi iudicii, reſurgent, mortuos autem & ſubmerſos eſſe homines in mari allegorico, non phyſice & proprie ſic dicto, & ex eodem mari allegorico eosdem reſurrecturos eſſe, quis eſt qui aſſerere auſit?

§. 19. Haſtenus oſtendimus, vocabula locorum noſtrorum, Subjectum tranſitus exprimentia, non ſenſu allegorico & improprio, ſed phyſico & proprio exponenda eſſe, uti communi fere conſenſu Interpretes ſtatunt, qui tamen, porro, in eo adhuc diſſentiunt, utrum vox *ἔρανος*, *cælum*, de cælo ſidereo, in quo aſtra ſplendent, an vero de aereo, in quo nubes avesque volitant, accipienda ſit; & habet ſane utraque ſententia tam ex antiquioribus quam recentioribus patronos ſuos. B. Auguſtinus Cælos aereos intelligit, quando libr. XX. de civ. D. C. XLIX. ad locum Petrinum ſupra ex 2. Epist. Cap. 3. allegatum ita commentatur. *Nil hic dixit de reſurrectione mortuorum: ſed ſane de perditione mundi huius ſatis: ubi etiam commemorans factum ante diluvium, videtur admonuiſſe quoddammodo, quatenus in fine huius ſæculi mundum iſtum periturum eſſe credamus. Nam & illo tempore periſſe dixit, qui tunc erat, mundum: nec ſolum orbem terræ, verum etiam cælos, quos utique iſtos aereos intelligimus, quorum locum ac ſpatium tunc aqua crescendo ſuperaverat. Ergo totus aut pene totus aer iſte ventoſus, quod cælum, vel potius cælos vocat; ſed iſtos utique imos, non illos ſupremos, ubi ſol, & luna, & ſidera conſtituta ſunt: converſus fuerat in humidam qualitatem, atque hoc modo cum terra perierat, cuius terræ ubique prior facies fuerat deleta diluvio. Qui autem tunc ſunt, inquit, cæli & terra, eodem verbo re-poſiti ſunt igni reſervandi in diem iudicii & perditionis hominum impiorum. Proinde qui cæli, & quæ terra, id eſt, qui mundus, pro eo mundo, qui diluvio perit, ex eadem aqua re-poſitus eſt: ipſe igni noviſſimo reſervatur in diem iudicii & perditionis hominum impiorum, haſtenus Auguſtinus. Eum vero alii poſtea ſecuti ſunt, veluti Beda, & Autor Gloſſæ interlinearis, qui ad eundem locum Petrinum annotat, quod tantum aſcendet iudicii ignis, quantum aſcendit aqua diluvii. Et ad Apocal. Cap. XX. verſ. II. ad vocem, *cælum*, expoſitionis gratia addit: id eſt, aer: Thomas Aquinas in catena aurea; & Nic. Liranus in Annot. ad locum Petri eandem ſequuntur expoſitionem, eque recentioribus Eſtius & Juſtinianus in ſuis ad eundem locum Commentariis: e quibus Juſtinianum*

anum imprimis audiemus, qui rationes etiam hujus interpretationis adduxit: ita vero ille in explanatione 2. Ep. Petri Cap. III. v. 7. fol. m. 496. *Quoniam dixerat, periisse mundum, hoc est, citimas ejus partes, merito ait, cæli, qui nunc sunt, hoc est, hic aer, ita immutatus, & ab eo, qui ante diluvium fuerat, nonnihil diversus.* Et fol. 503. ut paucis cuncta complectar, hic locus Petri, qui ex nonnullorum sententia cæli interitum aperte significare videtur, mirifice sententiæ nostræ favet, indicat enim ea corpora igne expurganda, quæ fuerant olim eluvionis aquis vastata, cum tamen constet apertissimo Scripturæ testimonio, aquas diluvii cælestes illos globos nulla ratione attigisse, quod egregie ab Augustino observatum est. Non ignoro quidem Occumenium & alios quosdam existimasse, athereos illos globos igne purgandos, quæ videtur Hieronymi, Augustini, Gregorii & Bedæ aliorumque sententia; sed si ignis conflagratio non ultra secundam aeris regionem pertinet, ut Augustinus affirmat, & ceteri insinuant, liquet profecto, cælestia corpora illo igne non posse attingi. Addo, si cælum, quod non solum Aristotele auctore, sed Dionysio Areopagita adstipulatore probat Theologorum Schola, natura est per se ab interitu alienum, nullo pacto ab igne lædi potest, aut aliqua ratione immutari. Denique in iis nullæ sordes concipi possunt, quæ sint ignis incendio expurgandæ. Hactenus Justinianus.

§. 20. Cæterum altera expositio, quæ cælos sidereos intelligit plures ex antiquioribus etiam adstipulatores habet, Justinum Martyrem, Hilarium, Ambrosium, Hieronymum, Cyrillum Alexandrinum aliosque, quos si nuda autoritate pugnandum esset, facile Augustino opponere possemus. Quanquam nec ipsius Augustini testimonium hac quidem in parte alicujus autoritatis & ponderis esse potest, propterea, quia ipse sibi non satis constat, ut ex Libr. XX. de civ. D. Cap. XXIV. apparet: ibi enim cum loco Petri 2. Ep. Cap. III. vers. 10. *Veniet dies Domini ut fur, in quo Cæli magno impetu transcurrent; elementa autem ardentia solventur & terra & quæ in ipsa sunt opera exurentur:* confert dictum Psalmi CII. *Principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent &c.* et hoc tandem judicium subjungit, quod in loco quidem Petrino cæli aerei intelligi possint perituri, salvis illis superioribus & in sua integri-

integritate manentibus, in quorum firmamento sunt sidera constituta: in loco autem Psalmi utriusque denotentur, ita ut etiam fiderei sub nomine coelorum perituroorum comprehendendi sint, ita enim habent verba ejus: Hoc autem quod de Psalmo commemoravi, nullum coelorum videtur relinquere, quod perituum esse non dixerit. Vbi enim dicitur: opera manuum tuarum sunt celi, ipsi peribunt, quam nullum eorum ab opere DEI, tam nullum eorum a perditione secernitur: Nullum ergo, certe nullum solidum praesidium ab Augustini auctoritate prior expositio habere potest.

§. 21. Quod vero istas rationes attinet, quas Justinianus attulit, eadem pari facilitate solvuntur. Et primo quidem, quando ille hanc assumit hypothesin: quod ignis, quo mundus conflabit, non altius assurget, & nulla alia corpora attinget, & nulla quam aqua diluvii: multum fallitur. Ad Augustinum quidem provocat & ab eo hoc egregie observatum esse ait: sed licet Augustinus id in uno loco dixerit, in altero tamen, contrario argumento permotus, idem rursus in dubium revocavit, ut §. praecedente indicavimus. Et eandem inconstantiam quam in Augustino notavimus, observamus etiam in Justiniano, quippe qui, auctoritate gravissimorum Interpretum, qui ignem quo mundus conflaturus est coelum coelestiaque corpora occupaturum eademque purgaturum esse docent, permotus, expositionem illam probabilem nec temere negandam censet; ita enim ille fol. 503. *Verum quoniam Hieronymus haec postrema Isaia verba (erit Lux lune sicut Lux solis) de coelestium corporum innovatione, itemque alia non pauca Scriptura testimonia explicat, veteresque omnes Patres hanc mutationem ac innovationem agnoscunt, non videtur temere neganda, quam non semel probat Chrysostomus; Aliique non pauci Apocalypsis explanatores. Praecipue vero Augustinus haec inter caetera scribit, coelum quippe novum & terram novam futuram legimus. Et quidem certum videtur coeli motum cessaturum, cum nulla sit ejus motus futura necessitas: quod non obscure significare visi sunt Isaia, & Iohannes, cum ille dixit: compliabuntur sicut liber coeli: hic autem: coelum recessit sicut liber involutus. Si vero certum videtur Justiniano, futuro mundi transitu, qui per ignem fiet, coeli motum cessaturum, coelum recessurum, esse sicut librum involutum, & corpora coelestia subitura esse mutationem atque*

innovationem, hypothefin iftam cujus antea mentionem fecimus: quod nempe ignis mundum incensurus, non altius quam aqua diluvii afcenfurus, & cœlum corporaque cœleftia intacta relicturus fit: incertam imo falſam eſſe oportet; neque enim utrumque aſſertum ſimul conſiſtere poteſt. Et ſane poſtulatam omni fundamento deſtitutum adeoque merito rejiciendum eſt aſſertum iſtud quo Juſtinianus & alii nonnulli Interpretes uſi ſunt: nam quod Petri locum 2. Ep. Cap. III. attinet, in quod illud fundatum eſſe putant, iſte, modo recte inſpiciatur, hypothefi prædictæ minime favet, quin potius in illo ipſo III. Cap. collato præſertim cum aliis Scripturæ locis in quibus mundi tranſitus deſcribitur, evidentia continentur argumenta, quibus cœlum ſidereum in futuro mundi incendio tranſitutum eſſe ſolide evinci poteſt, quemadmodum paulo poſt oſtendemus.

§. 22. Nunc vero in examine cæterorum argumentorum, quibus cœlos tantum aereos, non autem ſidereos, tranſitutos eſſe Juſtinianus probare conatur, pergimus, quorum ſecundum a natura cœli incorruptibili, juxta Ariſtotelis & eorum qui eum ſequuntur opinionem deſumtum eſt: ita enim Juſtinianus: *Addo, ſi cœlum, quod non ſolum Ariſtotele auctore, ſed Dionyſio Areopagita adſtipulatore, probat Theologorum Schola, natura eſt per ſe ab interitu alienum, nullo pacto ab igne lædi poteſt, aut aliqua ratione immutari.* Cæterum hoc argumentum pondus aliquod haberet, ſi illud verum eſſet, quod Ariſtotelis auctoritas ejusdemque Philoſophia interpretandæ Scripturæ S. regula atque norma foret, tum enim firmiſſime ita concluderetur: Cœlum natura ſua & per ſe eſt ab interitu alienum, ergo, in loco Petri- no quando dicitur, cœli magno ſtudio peribunt, cœli futuro igni in die adventus Domini reſervantur: non intelligendi ſunt cœli ſidereï, utpote ingenerabiles & incorruptibiles; ſed aereï tantum. Verum enim vero cum de dictatoria iſta Ariſtotelicæ Philoſophiæ in S. Scripturam auctoritate neque aliis cordatis Interpretibus neque nobis quicquam conſtet, imo potius a profana temeritate parum ille abſit, qui eam ei tribuere velit, hoc ipſum argumentum tam inepto fundamento ſuperſtructurum, merito leviffimum judicamus, & neuti- quam S. Scripturæ ſenſum juxta Ariſtotelis Philoſophiam, in Phyſicis præſertim tot erroribus ſcatentem, exigendum; ſed potius hanc juxta S. Scripturæ ſenſum atque verba corrigendam eſſe cenſemus. Hoc enim

enim nisi fiat, facile erit, totam Scripturæ S. de fine mundi doctrinam, per allegoricas & contortas explicationes, in dubium revocare, atque asserere e, mundum revera nullum finem habiturum sed constanter ita permanfurum esse, propterea, qui Aristotele auctore atque iudice mundus æternus est. Porro autem quæ causa est, cur Aristotelis potius opinionem, de natura cœlorum incorruptibili, quam aliorum, qui naturam corruptibilem iisdem adscripserunt, sententiam sequi velimus? Cur non Platonem Aristoteli, præceptorem rectius sentientem discipulo erranti opponimus; cur non sanctos ecclesiæ patres, qui Aristotelicam de natura cœli incorruptibili sententiam confutarunt, in primis B. Ambrosium lib. I. cap. VI. Hexaem. sequimur, atque inferimus, quoniam Platone auctore & B. Ambrosio in Hexaem. adstipulatore cœlum per se & natura sua non est a mutabilitate & corruptibilitate alienum, ideoque sine idonea causa e numero illorum, quæ infuturo mundi incendio transitura sunt excipitur præsertim quoniam verbis adeo apertis Scriptura S. ejus quoque mentionem facit. Sed hi fructus esse solent perversi istius instituti, quando Theologiæ Philosophia inordinato consortio jungitur & quæ ex divina revelatione unicæ æstimanda sunt, ex humanæ mentis ratiociniis dijudicantur. Hoc certe argumentum ex Philosophia Aristotelica desumptum indignationem movit Alphonso Salmeroni celeberrimi nominis inter Romano Catholicos Interpreti, qui in Disp. IV, in 2. Petr. III. ita differit: *Neque valet, si quisquam dicat, cœlos juxta doctrinam Aristotelis esse ingenerabilis & incorruptibiles, cujus tamen oppositum sensit Plato in Timæo, ubi facit eos generabiles & corruptibiles. Videtur etiam Petrus ista dixisse ad sententiam Aristotelis evertendam. &c. Certe ut verum fatear, satis patienti animo ferre nequeo, cum video quosdam adeo superstitiose, ac mordicus tueri Aristotelis dogmata, ut malint multos textu Scripturæ violentis glossis, ac sensibus torquere, quam in unum impingere Aristotelem. Nam plus uni loco Scripturæ per quam loquitur Spiritus. tribuendum est quam universis Philosophis unum & idem constanter dicentibus.*

§. 23. *Tertium argumentum pro cœlis sidereis non transcuris his verbis proponit Justinianus. Denique in iis nullæ foræ conspicui possunt, quæ sint ignis incendio expurgandæ, quod enim ait Iob, cœli non sunt mundi in conspectu ejus, adversus hanc sententiam vim nullam habet, vel enim loquitur de angelis, vel si de celestibus orbibus agit, eos negat esse mundos interprete Thoma, quia materia cinere-*

sione constant, quæ si macula. aut tabes sensenda est, ea elui nulla ratione potest. Verum hoc argumentum 1. ad illos pertinet, qui transitum mundi per expurgationem sordium macularumque & renovationem qualitatum describunt, quorum sententiam nos non approbamus, ut suo loco indicabimus. Statuimus vero mundum ita esse transitorium, ut periturus sit. Adeoque 2. non opus est, ut prolixè de eo disquiramus, utrum cœlum sordes maculasque habeat, quæ in futuro mundi transitu expurgari atque elui possint? Et quanquam nos non lateant, quæ recentiorum Mathematicorum & Physicorum industria circa maculas mutationesque corporum cœlestium detexit, nolumus tamen in illis recensendi, esse curiosi. Illud autem 3. nostram sententiam adjuvat, quod Justinianus ex Thoma affert: quod *cœli materia concretionem constant*: si enim cœli materia concretionem constant, talis sane sunt naturæ, ut nihil obstat, quin materia dissolutione pereant. Sed 4. fundamentum transitus mundi & causa quam in locorum nostrorum expositione attendimus atque attendere debemus, non sunt sordes, maculæ cœli corporumque cœlestium, sed DEI Creatoris voluntas, & ordinatio in S. Scriptura nobis patefacta, vi cujus mundus, terra, cœlum transibunt, sive maculas habeant, sive non habeant. Quare 5. ex DEI verbo, ejusdemque ordinatione unice hoc negotio tractandum est, ita ut simpliciter S. Scripturæ testimoniis acquiescamus, & Aristotelicas Ideas de natura mundi ingenerabili & incorruptibili nostrosque de maculis sordibusque cœli corporumque cœlestium conceptus iisdem subjiciamus. Longe rectiora sunt quæ de hoc ipso argumento B. Ambrosius in tractatu antea nominato, Tom. IV. op. fol. m. 9. differit hunc in modum: *De natura autem & qualitate substantiæ cœli quid enumerem ea, quæ disputationibus suis Philosophi texuerant: cum alii compositum cœlum ex 4. elementis asserant, alii quintam quandam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant, æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit neque aer, neque aqua, neque terra &c.* post pauca vero interjecta ita porro judicat: *Quid igitur defendimus æthereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est ut resolvatur. &c.* Hæc igitur alii considerantes, stabilia esse non posse, æthereum corpus cœli stellarumque es-

se arbitrati sunt, quintam quandam naturam corporis introducentes, quo diuturnam cœli putarent mansuram esse substantiam, Sed non ista opinio Prophetica potuit obviare sententia, quam Divina quoque Domini Iesu Christi Majestas DEI nostri in Evangelio comprobavit. Dixit enim David: Principio terram tu fundasti, Domine, ut opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnia sicut vestimentum veterascent, & tanquam amictum mutabis ea, & mutabuntur, tu vero ipse es, & anni tui non deficient. Quod adeo probavit in Evangelio Dominus ut diceret, cœlam & terra prateribunt, verba autem mea non prateribunt. Nihil igitur agunt, qui propter cœli asserendam perpetuitatem quintum corpus æthereum introducendum putarant. hæc Ambrosius.

§. 24. Remota hæcenus erronea illorum expositione, qui per cœlum in fine mundi transiturum, æereum tantum intelligunt, nil aliud superest, quam ut dicamus, nomine, *cœli*, non æereum tantum, sed fidereum in quo sol, luna, stellæque splendent denotari, quæ sententia ita comparata est, ut ex ipso contextu locorum nostrorum facile solideque stabiliri possit, & quidem iisdem argumentis, quæ supra thesi 3. contra allegoricam cœli interpretationem adducta sunt, Ex quibus illud potissimum urgemus, quod ex collatione Capituli VI. Apoc. cum locis nostris Apoc. XX, n. & XXI, 1. desumptum est: quando enim Johannes in posterioribus hisce locis scribit: *a cuius facie fugit cœlum: item: prius cœlum transit: Ipse Cap. VI, vers. 12. & seqq. clarissime, indicat, quod de cœlo, non æreo, sed stellifero loquatur, expresse enim mentionem facit solis, lunæ, stellarumque & hæc corpora cœlestia gravissimam mutationem subitura esse docet, ita quidem ut stellæ de cœlo in terram lapsuræ, ipsum vero cœlum in quo hæc sidera splendent, e loco suo recessurum, & ad instar libri convoluti convolvendum sit ita enim verba habent: Perro vidi &c. & sol factus est niger, sicut saccus pilosus, & luna tota facta est sicut sanguis. Et stellæ cœli ceciderunt in terram &c. Cœlum etiam abscessit, sicut liber qui convolvitur. Et hoc modo etiam Christus ipse rem hanc nobis exponit, cum enim Luc. XXI. Cap. v. 33. & alibi passim dixisset: *cœlum & terra transibunt:* in versibus antecedentibus 25, 26, & 27. evidenter ostendit, se non tantum de cœlo æreo, sed de stellifero, corporibus cœlestibus hoc intellectum velle:*

ita enim loquitur : Tunc erunt signa in sole , & luna , & astris , & super terra angustia gentium in desperatione , resonante mari & sale . Exanimatis hominibus præ timore & expectatione eorum quæ venient super terrarum orbem : nam virtutes cælorum commovebuntur , atque tunc videbunt Filium hominis venientem &c. Non plenariò quidem transitus in his locis describitur , sed ejus initium , complementum vero igne fiet , qui tandem cælum , ipsum cum astris corripiet , id quod Petrus 2. Ep. Cap. III , indicat his verbis : qui vero nunc sunt cæli & terra , ipsius verbo thesaurizati sunt , igni reservati in die judicii & perditionis impiorum hominum , &c. Veniet enim dies Domini sicut fur in nocte ; quo cæli cum fragore transibunt ; elementa vero combusta dissolventur , & terra ac quæ in illa opera exurentur . In quo loco Apostoli hæc quoque notabilis circumstantia est , quod tria subjecta transitura distincte commemoret , cælos , elementa , terram & opera in illa : qua distinctione illud aperte indicat , quod cælorum nomine cælos intelligat ab elementis distinctos , adeoque stelliferos : nam si non nisi elementum aeris per cælos intellexisset , quid opus fuisset illos ab elementis distinguere . Illud denique non negligendum est , quod Apostolus in plurali numero loquatur : *οἱ οὐρανοὶ* cæli igni reservantur : Cæli cum fragore transibunt ; per hoc enim indicatur , omnes cælos creatos transituros , nullumque eorum ab hoc transitu excipiendum esse : quidem ad cælos in prima creatione a DEO una cum terra conditos Petrum respicere , ex collatione versiculi 5. antecedentis apparet , ubi ait : quod cæli fuerint jam olim , & terra ex aquis emersa & per aquas subsistens , DEI verbo . Loquitur ergo de cælis jam olim DEI verbo cum terra conditis , asseritque versu 10. seq. quod in die adventus Domini , cæli cum fragore transituri sint : quod sane , sine aperta & violenta verborum detorsione , ad solum aerem , cæli stellifero excluso , restringi non potest : sed , si quidem apertam verborum significationem sensumque sequi velimus , de cælis ab initio a DEO creatis , adeoque etiam cælo stellifero accipiendum est . Ita certe alibi Sacra Scriptura de hac re nos informat , Psalmo nempe CII. v. 26. & 27. DEVS mi , tu antea terram fundasti : & opus manuum tuarum sunt cæli . Illi peribunt ; sed tu perstabis : & omnes sicut vestis veterascent : En ! Transitus ille , de quo Petrus : cæli cum fragore transibunt : ad omnes cælos pertinet , qui olim a DEO cum terra sunt conditi , quique sunt
opus

opus manuum DEI, adeoque ad cœlum stelliferum. Hoc argumentum ex Psalmo allegatum tam apertum est, ut B. Augustinus quoque vim ejusdem agnoscere coactus fuerit, uti supra §. 6. jam annotavimus.

§. 25. Egimus hætenus de *subjecto* transitus, & vocabula, *terra, cœlum, mare*, illud exprimentia expoluimus: quoniam vero a Petro in specie quoque huc referuntur στοιχεῖα *elementa*: & τὰ ἐν τῇ γῇ *Opera quæ in terra sunt*, ideoque aliqua adhuc de illis dicenda supersunt. Et primo quidem quod τὰ στοιχεῖα, sive *elementa* attinet, communis fere interpretum expositio notissima illa principia ex quibus mundus consistit intelligit. A Glossæ ordinariæ ad 2. Petr. III. v. 10. hæc annotat: *Elementa, quatuor quibus mundus consistit, ille maximus ignis absument. Nec cuncta in tantum absument ut non sint, sed duo in totum consumet: duo vero in meliorum restituet faciem.* Post pauca vero interjecta aliam subjungit expositionem, a priori & a mente Apostoli plane difformem, hanc nempe: *Elementa, sancti, qui fuerunt aliis materia bene operandi, per temporale supplicium solventur in melius.* Priorem expositionem repetit Thomas in catena aurea, in locum Petrinum, eamque ulterius declarat. Desumpta vero, quoad priorem partem, hæc glossa videtur ex Beda, Auctore Glossæ ordinariæ, qui Strabus Fuldensis communiter statuitur, paulo antiquiore. Estius etiam Bedæ eandem adscribit, quando ad locum b. Petri, & quidem ad verba: *Elementa vero calore solventur: ita commentatur: de sensu hujus partis variant scriptores. Beda exponit de quatuor elementis, igne, aere, aqua & terra, quibus mundus iste consistit. Quæ cuncta, inquit, ignis illi maximus absument. Nec tamen in tantum consumet, ut funditus non sint: sed duo in tantum consumet, ignem & aquam; duo vero in meliorem restituet faciem.* Non autem probatur Estio hæc Bedæ expositio, ita enim pergit: *Hæc Bedæ sententia plures ob causas non placet. Primum, quia conflagratio per ignem futura, de qua loquuntur Scripturæ, tantum erit mundi hujus infimi, qui quondam diluvio periit &c. Deinde, nec in scripturis quidem notum est ignis elementum, nec sensibus exploratum; sed ex sola ratione Physica positum a Philosophis. Nec illud apparet, quomodo ignis ignem absumat; conflagrationis elementarem, cumque totum: cum præsertim elementum ignis non sit in aliena materia, quæ ab alio igne queat absu-*
mi &c.

mi &c. Adde, quod eo consumto spatium quod nunc occupat, aut vacuum relinqueretur, aut alio corpore implendum esset. Hæc Estius. Qui porro, postquam illa quæ in Bedæ expositione sibi displicent exposuisset, aliorum quorundam & tandem suam sententiam subjungit his verbis: Igitur alii, ignis elemento prætermisso tria reliqua, quæ vulgo notissima sunt, elementorum nomine significari putant: aerem, aquam & terram. Hæc enim aquis diluvii perierunt, sensu superius explicato. Quare & igne conflagrationis erunt, ut hic dicitur, dissolvenda. Verum, quia cælos, id est, aerem, Petrus jam nominavit in priori membro, dicens, eos transiuros; ac rursus in sequentibus cælos ab elementis separat: id circo rectius existimant alii, terram & aquam solas hac parte nomine elementorum comprehendere; præsertim quum elementum, græce στοιχείον, quasi primordiale fundamentum significet: quod maxime crassioribus istis terre & aquæ convenit.

§. 26. Ex his, quæ modo allegata sunt, aliqua erronea sunt, prius a nobis removenda, ut deinde appareat, quid tenendum sit. Et primo quidem censuram meretur glossa illa, quæ dicit: Elementa, id est, sancti, qui fuerunt aliis materia bene operandi, per temporale supplicium solvantur in melius. Indefinite de Sanctis loquitur, adeoque ambiguum est, utrum Sanctos omnes etiam in extremo die resurrekturos intelligat, an vero illos tantum, quos ultimus Christi adventus adhuc vivos deprehendet. Si prius intelligitur, tum latet sub hac glossa error aliquis, qui evolvendus erit. Fuerunt, nempe nonnulli, qui opinati sunt ignem, quo mundus conflagrabit, vim suam in Sanctos etiam exerturum, & peccatorum maculas in resurgentibus adhuc superstites expurgaturum esse. Errori huic occasionem Origines dedit, ut ex variis locis apparet, quorum unum atque alterum allegabimus. In Homilia XIV. in Lucam, occasione purgationis Mariæ disserit de purgatione infantum a sordibus natura connatis, ad quam opus habere illos, ait, Sacramento Baptismi, Parvuli enim inquit baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum: vel quo tempore peccaverunt: aut quomodo potest ulla lavacri in parvulis ratio subsistere: nisi juxta illum sensum de quo paulo ante diximus: nullus mundus a sorte, nec si unius diei quidem fuerit vita ejus super terram. Et quia per Baptismi Sacramentum nativitatissordes deponuntur, propterea baptizantur & parvuli. Et hætenus quidem recte.

Sed

Sed post aliqua interjuncta essent: etiā post resurrectionem in altera adhuc vita nos opus habere Sacramento aliquo purgationis; ita enim diserte loquitur: *Ego puto, quod est post resurrectionem ex mortuis indigeamus Sacramento eluente nos, atque purgante: nemo enim absque sordibus resurgere poterit: nec ullam posse animam reperiri, quæ universis statim vitiis careat.* Hoc vero Sacramentum eluens & remedium purgationis putat esse ignem, quem propterea baptismum ignis appellat, & quo in secunda resurrectione peccatores purgari & servari statuit, ita enim ejus verba habent Homil. XIII. in Jerem. *Si quis vero in secunda resurrectione servatur, iste peccator est, qui ignis indiget baptismo qui combustionem purgatur, ut quicquid habuerit lignorum, fæni & stipula, ignis consumat.* Idem porro statuit: omnes homines perventuros esse adhuc ignem, sed alios, sanctos, nempe, transiuros esse sine læsione: non sanctos autem & peccatis adhuc coinquinos, cum læsione, ita enim homilia III. in Psalm. XXXVI. differit: *Si vero in hac vita contemnimus nos divine Scripturæ verba, & curari, vel emendari ejus correptionibus nolumus, certum est, quia manet nos ignis ille, qui preparatus est peccatoribus, & veniemus ad illum ignem, in quo unusquisque (uniuscujusque) opus quale sit ignis probabit.* Et (ut ego arbitror) omnes nos venire necesse est ad illum ignem. Etiam si Paulus sit aliquis, vel Petrus, venit tamen ad illum ignem: sed illi tales audiunt: etiam si per ignem transeas, flamma non aduret te. Si vero aliquis similis mei peccator sit, veniet quidem ad ignem illum, sicut Petrus & Paulus, sed non sit transiet sicut Petrus & Paulus &c. Apud Lactantium quoque Libr. VII. cap. 21. aliosque ejusdem erroris vestigia occurrunt, uti verba ejus ostendunt: *sed & justos judicaverit, etiam igni eos examinabit.* Tum quorum peccata vel pondere, vel numero prevaluerint, perstringuntur igni atque amburentur, quos autem plena justitia, & maturitas virtutis incoxit, ignem illum non sentient. Habent enim in se &c. Et huc forte respexit, quando elementa igne solvenda de sanctis interpretatur, eosque per temporale supplicium in melius solvendo esse statuit. Cæterum, primo, opinio ista, quasi sanctorum resurgentium maculæ & peccata igne conflagrationis, exurenda sint, tanquam Scripturæ sacræ adversa merito rejicitur: illa enim aperte docet, sanctos eorumque corpora in statu glorioso, non ignominioso & peccatis foedato resurrecturos esse, imo hanc ipsam utriusque

status,

status, hujus scilicet vitæ, & futuræ resurrectionis differentiam tradit, ut illi peccatorum sordes maculasque adscribat, huic autem expresse omnes maculas atque infirmitates derogat: ita enim Apostolus 1. Cor. XV. vers. 42. *Sic resurrectio mortuorum se habet. Seminatur in corruptibilitate, resuscitatur incorruptibilitate. Seminatur in ignominia, resuscitatur in gloria: seminatur in infirmitate, resuscitatur in potentia. Seminatur corpus animale, resuscitabitur corpus spirituale.* Addit versu 49. sequente Apostolus, quod quemadmodum in hac vita pii portaverint hominis terreni, Adami, imaginem, peccatis infectam: ita in resurrectione futura portaturi sint hominis celestis, Christi, imaginem celestem, adeoque nullis amplius peccatorum maculis contaminatam, sed perfectam, & gloriosam. Eritque hoc beneficium a Christo resuscitante sanctis resurgentibus exhibendum, ille enim, ut Apostolus Phil. cap. III. v. 21. iterum testatur: *transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut illud sit conforme corpori gloria ipsius, juxta efficaciam, qua ipse potest etiam subicere sibi ipsi omnia.* Cum itaque, Christi resuscitantis gratia & beneficio, sancti cum gloria, & Christo conformes resurrecturi sint, erroneum esse oportet, eos cum ignominia & sordibus peccatorum resurrecturos, & demum per ignem conflagrationis a sordibus istis expurgandos esse.

§. 27. Æque erroneum & propterea haud ferendum est, quod, porro, in eadem glossa sanctis resurgentibus supplicium per ignem inferendum dictatur: ita enim verba habent: *Sancti &c. per temporale supplicium solventur in melius.* Vnde, quæso, hoc habetur, & quodnam insolentis hujus assertionis fundamentum est, quod sanctis post resurrectionem ignis supplicium, temporale licet, subeundum, ipsique hac ratione per supplicium ignis solvendi sint in melius? Sacræ certe literæ hac de re nil quicquam tradunt, quin potius hoc ipsum improbant, & oppositis testimoniis refutant: ita enim piorum statum nobis describunt, ut huic vitæ, mala atque afflictiones, quibus etiam pii vexantur, tribuant, alteri autem vitæ præmia, non supplicia adscribant: imo in eo ipso diversam piorum atq; impiorum conditionem in Christi ultimo adventu futuram esse docent, quod Dominus noster, quemadmodum impiis pro malefactis suis ignis supplicium irrogaturus; ita vicissim piis, pro perpeffis antea afflictionibus plenariam requiem & beatam tranquillitatem & gloriam admirabilem collaturus sit, quod

sane

sane dici non posset, si post resurrectionem pii ignis supplicium adhuc subire, & per illud demum ad statum meliorem transire tenerentur: ita vero Paulus nos docet 2. Thess. 1. 6. & seqq. *justum est apud DEVM retribuere affligentibus vos, afflictionem. At vobis, qui affligimini, recreationem nobiscum in revelatione Domini IESV de cælo, cum angelis potentie ipsius, in flamma ignis, qui dabit vindictam iis, qui non norunt DEVM, & qui non obediverunt Evangelio Domini nostri IESV Christi. Qui pœnam lucent, interitum æternum a facie Domini, & a gloria roboris ipsius. Quando venerit, ut glorificetur in sanctis suis, & admirabilis fiat in omnibus fidelibus. Testantur, per- ro, Sacræ literæ, quod mors temporalis, omnibus molestiis, quibus pii premuntur, finem imponat, ita ut statim beata requies sequatur; ita enim in Apocalypsi B. Johannes Apostolus cap. XIV. v. 13. voce divina e cælo delapsa edoctus scribit: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur ab nunc. Ne dicit Spiritus, requiescant ex laboribus suis: Opera vero eorum sequuntur illos.* Repugnat ergo, post mortem novis adhuc molestiis pios subicere, eosque post beatam resurrectionem per ignis supplicium ad gloriam transmittere velle: hoc itaque sensu accepta glossa prædicta ferenda non est. Cæterum quod alterum sensum attinet, quo glossa de illis tantum sanctis, quos ultima dies adhuc in vivis deprekensura est, accipitur, quanvis ille minus durus sit, nullo tamen S. Scripturæ fundamento nititur, adeoque nec ipse admittendus est. Id quidem ex 1. Cor. XV. v. 51. manifestum est, quod vivi in novissimo die immutandi sint, ita ut qui corruptibiles hætenus erant, fiant incorruptibiles, sed quod illa immutatio per ignem conflagrationis futura, quodque ex parte Sanctorum dolorosa & per modum supplicii sese habitura sit, illud nec hic nec alibi in Sacra Scriptura dicitur, adeoque eadem facilitate rejicitur ac affertur.*

§. 28. Quicquid vero sit de erronea hac opinione sub glossæ verbis latente, de qua ex occasione tantum aliquid dicendum fuit, ipsa glossa quæ per *elementa* sanctos intelligit, plane impertinens, & a mente Apostoli aliena est, quippe qui *elementa*, in fine mundi ignis ardore solvenda, a sanctis hominibus verbis expressis distinguit, id quod ex collatione versiculi 10. & 11. perspicuum est, ita enim utriusque verba habent: *Veniet dies Domini sicut fur in nocte: quo cæli cum fragore transibunt: Elementa vero*

combusta dissolventur, & terra & quae in illa sunt opera exurentur. Cum itaque haec omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus & pietatibus, expectantes & festinantes adventum dei DEI, per quem caeli igne accensi dissolventur & elementa igne combusta liquefcent. Novos vero caelos, & novam terram juxta promissionem ipsius expectamus, in quibus justitia habitabit. Ex horum verborum consideratione facile apparet, aliud esse elementa, & aliud homines sanctos: illa enim in diem adventus Domini igni reservantur: hi vero cum pietatis exercitiis se in illum diem preparare eumque expectare debent: illa igne combusta liquefcent, & dissolventur, & transibunt, sed hi permanebunt, occupaturi caelum novum terramque novam juxta DEI promissionem, in quibus justitia habitabit. Quod quia ex ipso textu satis manifestum est, ideoque plura de re aperta dicere minus necessarium arbitramur.

§. 29. *Missi ergo hac glossa, quae sine omni ratione & contra apertam verborum coherentiam vocem, elementa, ad sensum figuratum eundemque erroneum detorquet, reliquas expositiones considerabimus, quae eandem vocem in sensu proprio & nativo de elementis physicis accipiunt, de quo sensu in genere conveniunt inter se Glossa prius allegata, Beda, Estius & alii: qui tamen mox, quando in specie ad ipsa elementa nominatenus descendunt, in diversas abeunt opiniones, ex parte erroneas, ut porro indicandum erit. Nam erroneum est, quod Glossa & Beda (Estius etiam consentiente, & ad cetera elementa idem latius adhuc extendente,) statuunt, ignem conflagrationis duo elementa, aerem & terram, ita consumiturum esse, ut illa in meliorem restituat faciem: haec enim elementorum per ignem solutio, de qua Petrus loquitur, non in qualitatum tantum alteratione, & restitutione in statum meliorem consistit, substantia ipsa permanente; sed ipsius substantiae elementorum dissolutionem, consumptionem, & destructionem involvit; quam totalem consumptionem dum in duobus elementis ceteris, igne & aqua, agnoscunt Glossa & Beda, vi verborum Petri: *Elementa calore ignis solventur*: certe non apparet, quo jure eandem de reliquis duobus, aere nempe & terra negent, utpote de quibus eodem sermonis & constructionis genere Apostolus loquitur, eodemque predicato utitur, ac de duobus prioribus*

ribus elementis, dum ingenere & fine discrimine dicit: *elementa calore ignis solvantur*. Cæterum de hac re plura ex professo dicenda erunt, quando prædicatum exposituri, & quid, *transire*, quidve, *solvi* sit, ostensuri sumus. Nunc vero de *subjecto* transitus & dissolutionis per ignem futuræ solliciti sumus. Quod subjectum ad duo tantum elementa reducit Estius, *aquam*, nempe & *terram*; ignis enim elementum ab hoc transitu excipiendum, aerem autem antea jam a Petro nomine, cælorum, designatum esse putat.

§. 30. Verum neque hæc dno, eo modo ut ab Estio proponuntur, recte se habent: sed i. per errorem fieri censemus, ut ex elementorum transitorum numero ignis excipiatur: rationes certe, quas in contrarium protulit, id non evincunt, quod enim, *primum*, ait, *conflagratio per ignem futura, de qua loquuntur Scripturae, tantum erit mundi hujus infimi, qui quondam diluvio perit*, id ex erronea hypothese profectum est, quam in præcedente Paragraph. 29. & seq. confutavimus, ut hoc loco plura addere non sit opus. Deinde vero quando excipit, *nec in Scripturis quidem notum est ignis elementum, nec sensibus exploratum, sed ex sola ratione physica positum est a Philosophis*, id quo veritatis fundamento dicatur, non apparet. Hoc quidem verum est, quod numerus iste quaternarius elementorum, quæ vulgo ignem, aerem, aquam & terram appellitant, a Philosophis ita determinatus sit, quanquam inter illos non defuerint, qui vel plura, vel etiam pauciora numerarent, quam tamen controversiam hoc loco nobis expediendam non sumimus, sed suis autoribus relinquimus: interim vero alterum quod dicitur, ignis elementum nec sensibus exploratum, nec in Scripturis notum esse, si recte consideretur, veritati manifestæ repugnare censemus. Dicimus, si recte consideretur: nam ex duplici hypothese de ignis elemento disquiri potest, & primo quidem ex illa vulgari, quæ ignem elementarem sub concavo lunæ, tanquam in loco proprio contineri statuit, quam forte Estius etiam secutus est: qua ratione quidem ignis elementum, quod istius hypothese patroni sub concavo lunæ existere prætendunt, nec Scripturis notum, nec sensibus exploratum esse, concedimus, imo totam istam hypothesin, sine idoneo fundamento confictam, cum aliis rerum physicarum Do-

toribus, censemur; interim si cum iisdem veriore de ignis elemento hypothefin fequimur; illam nempe, quæ ex cæterorum elementorum confideratione, quæ non penitus a reliquis corporibus phyficis abftracta fed cum iisdem concreta reperiuntur, ignis quoque elementum non plane purum, fed cum aliis corporibus conjunctum in mundo exiftere ftatuunt; manifeftè deprehendemus rationem ab Eftio productam nullo modo confiftere, fed facili negotio refelli poffe. Num enim ignis ille elementaris, cum aliis corporibus Phyficis conjunctus, fenfibus noftris non eft exploratus? ipsis certe fenfibus & experientie viam faceret, qui hoc affereret, utpote quæ multis iisque trififfimis eventibus docuit, ignem e terræ cavernis & montium hiatibus ingenti vi, ad inftar rapidiffimi torrentis erupiffe, & loca longe lateque circumjecta flammis fuis devaftaffe. Et quemadmodum hoc ignis elementum humanis fenfibus fatis fuperque eft exploratum: ita quoque Scripturæ Sacræ, fi rem ipsam fpectemus, non tantum eft notum, fed etiam notiffimum, omnibus nempe illis in locis, iisque frequentiffimis, in quibus ignis expreffa mentio fit, imo non mentio tantum ignis fit in Scripturis, fed illud infuper additur: cum reliquis elementis & corporibus naturalibus ignem quoque a DEO Creatore Optimo Maximo productum fuiffe, ut gloriæ ipsius & majestatis & potentie testimonium perhiberet. David certe Pfalmo CXLVIII. v. 7. feq. inter cæteros divinarum laudum præcones ignem quoque commemorat, quando ait: *laudate Jehovah e terra, balanea & omnes abyffi. Ignis & grando, nix & vapor, fpiritus procellæ faciens verbum ipsius.*

§. 31. Neque vero reliqua quæ ab Eftio producuntur argumenta modo examinatis fortiora funt: quando enim, tertio, ait: *nec illud apparet, quomodo ignis ignem abfumat; conflagrationis elementarem, cumque totum: cum præfertim elementum ignis non fit in aliena materia, quæ ab alio igne queat abfumi, fic enim folet ignis major minorem adfumere, ejus materiam alienam depafcendo:* ad hoc non eft difficile refpondere, & quidem ex antea dictis de exiftentia & natura ignis elementaris, quippe qui, ut cætera etiam elementa, non plane purus & ab omni alia materia abftractus in mundo exiftit, fed cum aliis corpusculis, cum alia materia conjunctus, qua tanquam alimento & vehiculo utitur: ifto vero alimento abfumto ignem quoque abfumi & tandem deficere necesse eft: id quod experientia testatur,

statum, nec Estius ipse diffitetur, quando ait: *sic enim solet ignis major minorem absorbere, ejus materiam alienam depascendo.* Materiam ergo ignis sibi conjunctam habet, quæ, siue propria siue aliena dicatur, si ab igne majore & fortiore absorpta fuerit, ipse quoque ignis necessario absorbitur, idque naturaliter etiam ita contingit. Præterea hoc imprimis addendum & urgendum censemus, quod licet nos ex intellectus nostri ideis & ratiociniis modum exprimere non possimus, quo ignis conflagrationis mundi, ignis elementum consumiturus esset, illud tamen propterea a Scripturæ S. interprete neutiquam negandum foret, propterea, quia Scriptura S. multa futura esse docet, in quibus modum, quo illa futura sunt, ex nostro ingenio definire non possumus: e. g. non possumus explicare modum, quo ignis infernalis in ipsas damnatorum animas & diabolos acturus eosque afflicturus sit: & tamen hoc ipsum vere ita futurum esse, Scriptura S. testatur, & ab illis ita creditur, qui fide christiana divinam Scripturæ auctoritatem amplectuntur, qui insuper nefas ducerent, & pro temeritate profana judicarent, si quis, quia modum explicare & carpere non posset, id negare vellet. Similiter ergo, quando Scriptura docet, in futuro mundi incendio, elementa calore ignis esse dissolvenda, nequaquam est negandum, ignis quoque elementum solutum & absorptum iri, ex hac præcise ratione, quid illud nobis non apparet, *quomodo ignis ignem absorbat, conflagrationis elementarem, eumque totum*, & quia nos modum hujus rei exprimere non possumus. Neque enim hic, quando de futuro mundi incendio loquimur, nostris conceptibus atque ideis rem metiri, sed ad DEVM Omnipotentem, qui hæc locutus est, respicere debemus, qui, uti modum novit quo elementa ista creavit, ita modum quoque novit, quo ista iterum dissolvat & transire faciat. *Ultimum* denique Estii argumentum ab absurdo siue inconveniente desumptum est, quando pergit: *Adde quod eo (elemento ignis) consumto, spatium quod nunc occupat, aut vacuum relinquatur, aut alio corpore implendum esset*: Cæterum hæc inconvenientia ex illorum opinione fluit, qui statuunt, primo, in futuro mundi incendio non ipsam mundi substantiam transiuram, sed permanentem esse. Secundo, locum elementi ignis proprium sunt concavo lunæ esse, eumque amplissimum illud spatium occupare; quod quidem utrumque si verum esset, alterutrum dicendum foret, nempe,

aut

aut vacuum totum istud spatium relinquendum, aut aliud in locum ejus corpus surrogandum esse. Et de hoc illi, qui prædictas hypotheses foveant inter se disquirant. Nos vero, qui utramque pro erronea habemus, nullam hic agnoscimus vel difficultatem vel absurditatem: sed quemadmodum sub concavo lunæ ignis elementum amplissimo spatio diffusum existere negamus; ita quoque ab ignis absorptione nullum ibi metuimus inter orbem lunæ & terram interjectum vacuum: & quemadmodum non ignis tantum elementum, sed cælum & terram in futuro mundi incendio quoad substantiam suam transitura esse statuimus; ita totum illud vastissimum destructi mundi spatium, utrum nempe vacuum relinquendum, an aliud quoddam corpus ei surrogandum sit, hoc inquam, DEO Creatori relinquimus; novum interea cælum & terram novam expectantes, quæ cujus naturæ, & ubi locorum futura sint, nec oculum vidisse, nec aurem audivisse, neque in ullius hominis mentem ascendisse ex S. Scriptura credimus.

§. 32. Apparet ex dictis evidenter, ignem, ex elementorum numero, de quibus Petrus ait: *Elementa calore ignis solventur*, sine idoneo fundamento excipi. Quando vero Estius, porro, sub elementorum nomine, *aerem* comprehendere negat, ex ea ratione, quia *cælos*, id est, *aerem*, Petrus jam nominavit in priori membro, dicens eos transiturus: illud eo sensu, quo ab ipso intelligitur, non admittitur. Oritur enim hoc & asseritur ex præconcepta ista opinione, quasi vox *ἄραροι*, cæli, 2. Petr. III. vers. 10. non cælos sidereos, sed tantum aeris denotet, quorum hi tantum, non illi transaturi sint: quod quia supra §. 19. & seq. confutatum est, ideo hoc loco a nobis non est denuo repetendum. Id tamen acceptamus, quod Estius *aerem*, sub subjecto transitus comprehendit, eumque transiturum esse agnoscit, licet in modo transitus, ut suo loco indicandum erit, ab illo dissentiamus. Illud, porro, addimus, non videri plane improbandum, si quis sub nomine cælorum transitorum, cum cælis sidereis etiam cælū aereum intelligere velit, quia nomen cæli etiam de aere in Scriptura Sacra usurpatum legitur: ita certe Hugo Grotius sentit, quando ad verba Apostoli: *οἱ ἄραροι ποικιλοῦν παρελεύσονται*, *cæli magno impetu peribunt*: hæc annotat; *aer & æther peribunt*; putamus tamen propterea quod in loco Petrino distincta cælorum & elementorum mentio fit, aerem, utpote elementum, rectius sub elementorum nomine comprehendere. Idem Grotius

in An-

in Annotationibus ad locum nostrum, *terram* sub elementis comprehendi negat, ex ea ratione, quia mox specialis terræ mentio sequitur, & præterea vocem, *elementa*, de astris & de aqua interpretatur: ita enim ejus verba habent: *στοιχεῖα* hic vocat *astra* & *aquam*: nam *terra specialis mentio sequetur*. Confer Sap. XIX, 18. Verum licet Apostolus in verbis immediate sequentibus terræ distinctam mentionem faciat, haud tamen inconueniens esse censemus asserere, & Apostolum sub elementis illam intelligere, & eandem mox expressa mentione repetere, sensu paululum variato, & cum additamento novo, cum operibus, nempe, aliis, quæ in illa sunt. Nec displicent quæ hac de re Estius commentatur his verbis: *Nec obstat, quod proxime subjungit tanquam diversum, de terra exurenda. Nam terram repetit, ut aliud quiddam addat, quod ad eam pertineat. Alioqui terram sub elementis a Petro comprehendi, satis ex eo patet, quod infra, cum iterum dixisset, elementa ignis ardore tabescent; nihil tamen de dissolutione vel exustione terræ adjiciendum putavit.* Quando autem, porro, Grotius, elementorum titulo astra quoque intelligit, id quo fundamento faciat, non indicat, nec ex loco Sap. XIX, 18. apparet: Hoc quidem certum est, quod astra quoque ad subjectum transitus, de quo disserimus, pertineant, licet expressam illorum mentionem hoc loco Apostolus non faciat; probabilius tamen & convenientius esse censemus, non elementorum, sed cœlorum nomine illa comprehendere, ita, nempe, ut, quando Petrus ait: *Cæli cum fragore transibunt*: Continens cum contento, cœlum astriferum cum astris intelligamus, de qua re supra §. 19. & seq. satis dictum est. Ex adductis autem huc usque variis variorum interpretationibus illud tandem eruitur, e quatuor de cantatis istis elementis, nullum a transitus & conflagrationes mundanæ subjecto excipiendum esse, vi verborum, quando Petrus ait: *Elementa calore ignis solventur*: adeoque & ista quatuor primordialia corporum naturalium principia, aerem, aquam, terram & ignem, cum amplissimo hoc mundi systemate esse interitura. Quoniam vero Petrus distinctam terræ, & operum quæ in illa sunt, mentionem facit, ideoque pauca quædam de illis quoque dicenda super sunt.

§. 33. Verba Apostoli hæc sunt: καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. *Est terra, & quæ in illa sunt opera exurentur.*

De terra dictum est ; quænam autem & qualia hæc sint *opera* dis-
 quiritur ab interpretibus. Grotius de operibus imprimis naturæ inter-
 ra & ex terra enatis accipit vocabulum *ἔργα*, ita enim scribit : *ἔργα*
hic valet 𐤅𐤍𐤏𐤍 *sub quo nomine comprehenduntur & animan-*
tia, ut Genes. XXXIII, 14. & alia quæ ab hominibus possidentur, ut
arbores & sata. Sic bonique labores, apud Poetas. Benedictus
Justinianus in Commentario artis & naturæ opera conjungit, quando ad
verba nostra hæc annotat : quicquid in terra vel arte vel natura constat,
igne vorabitur. Estius eandem expositionem pluribus verbis proponit,
huic in modum : opera quæ in terra sunt, intelligunt plerique ea quæ
naturaliter ortum habent in terra ex primæva DEI institutione, id est,
corpora mixta, bestias, arbores, cæterasque plantas, aurum, argen-
tum & quicquid tale est. Quæ omnia exurenda sunt, non ut purgentur ac re-
noventur (neque enim illorum usus erit post resurrectionem) sed ut penitus
tollantur, atque intereant, resolutione facta in ipsa elementa. Possent
etiam intelligi opera hominum arte facta, ut ædificia, civitates, ar-
ces omnisque suppellex, & omne genus instrumentorum corporalium.
Nam & hæc omnia cum mixtu ex quibus constant, interibunt &c.
 Cæterum hæc plerorumque explicatio non plane arridet Estio, sed
 probabiliorem ipse dari existimat, uti verbis sequentibus innuit : *Cæ-*
terum magis probabile nobis est, per opera quæ in terra sunt ætus
terrenos Petrum significare voluisse, id est, opera peccatorum ; que-
madmodum contra de bonis operibus dicitur a Paulo, quod nostra
conversatio in cælis est, Phil. III. Vnde & eodem loco, qui secundum
carnem ambulant, terrena sapere dicuntur. Subjungit deinde argu-
menta nonnulla, quibus sententiæ hujus probabilitatem firmare co-
natur, verum illa non tanti roboris esse videntur, ut propterea prior
expositio deferenda sit. Et quidem 1. erroneum censemus, ἔργα,
opera quæ in terra sunt, ita explicare, ut opera naturæ & artis su-
pra dicta non intelligantur, sed tantum opera mala, sive peccata : ita
enim late patet phrasis Apostoli : Terra, & opera quæ in illa sunt,
ut si nativum & genuinam vocabulorum significationem spectemus,
prædicta artis & naturæ opera utique comprehendat : & cum certum
sit Estio quoque in prioribus verbis fatente, illa opera futuro conflag-
rationis igne esse exurenda, immerito negatur, opera illa in phrasi
Apostolica comprehendendi. 2. Longe planior & textui convenientior
est

est hæc expositio communis, quæ opera naturæ & artis in terra existentia intelligit, quam altera singularis Estii: propterea, quia de cœlo, aere, aqua, terra, corporibus naturalibus & in mundo subsistentibus, rebusque ad universi integritatem atque ornatum spectantibus, locutus erat Apostolus, itemque de igne conflagrationis vero & reali, cui ista omnia subjicienda sint. Si itaque per *opera quæ in terra sunt*, opera naturæ & artis in terra existentia, & ad ejus integritatem & ornatum spectantia, conflagrationis ignem similiter subitura intelligantur, omnia sen ū plano & commodo fluunt, & se invicem excipiunt. Si vero opera mala, sive peccata tantum intelligantur, interpretatio ista non uno modo violenta & coacta est; nam & vocabulum, *ἐργα, opera in terra*, contra nativam significationem, ad opera moralia, eaque tantum mala, adstringitur, cum naturalia & artificialia æque comprehendat: & prædicatum, *κατακαήσεται, comburentur*, ad sensum tropicum detorquetur, ad ignem nempe & conflagrationem impropriad, contra apertum contextum, & verborum antecedentium sensum, in quibus de ignis conflagratione & dissolutione cœli, terræ, reliquorumque corporum per ignem facienda, non certe metaphorice, sed proprie & realiter sic dicta sermo est. Hanc vero propriam vocis significationem eamque contextui convenientem, si, uti par est, retinere velimus, recte omnino & convenienter de operibus artis & naturæ, inconvenienter autem & penitus inusitate de peccatis, utpote actionibus transeantibus & rebus immaterialibus dicitur, *κατακαήσεται, comburentur*, vel, calore ignis solventur.

§. 34. Ex dictis tandem constat, *subjectum* transitus, de quo hæctenus disseruimus, res creatas materiales & visibiles omnes, quotquot amplissimo suo mundus hic ambitu complectitur, hominibus tantum exceptis, comprehendere: Cœlum, nempe, sidera, solem, lunam, aerem, ignem, aquam, maria, fluvios, fontes, terram, montes, valles, sylvas, campos, bruta animantia, universa arbores, plantas, terræ fructus omnes, aurum, argentum, metalla cætera, regiones, urbes, pagos, hortos, propugnacula, arces, domus, Principum palatia, rusticorum tuguria, divitum opes, pauperum sordes: hæc, inquam, naturæ & artis opera universa, interque illa magnificentiæ, vanitatis, superbiæ humanæ ostentamenta omnia, ignis ille quem Deus, cœli terræque Dominus & Creator omnipotens mundo aliquando immisurus est, corripiet, exuret, devorabit.

§. 35. Postquam hucusque *subiectum* in fine mundi transi-
turum e locis nostris exposuimus, nunc, Bono cum DEO, ulterius proce-
dendum, & de *transitu ipso*, qualis, nempe, ille futurus sit, dicen-
dum est. Hoc vero ut convenienti ordine fiat, *Primo*, phrasas Scripturæ
& prædicata illa quibus transitus hic in locis nostris exprimitur, annota-
bimus. *Secundo*, interpretum varias expositiones subjungemus. *Tertio*
denique sententiam, quæ nobis probabilior videtur, proponemus, ad-
dita confirmatione per argumenta probantia e locis nostris eruenda; &
responsione ad difficultates & argumenta aliorum, quæ nostræ sententiæ
obstare videntur.

§. 36. Quod ergo, *Primum* attinet, *prædicata* illa, quæ in
locis nostris mundi transitum exprimunt, varia sunt. In loco Apocal.
XXI. 1. dicitur, prius cœlum & prior terra παρῆλθε, *transiit*: & mare
ὃν ἔστιν ἔτι, *non est amplius*. Cap. vero XX. v. 11. hæc habentur: Terra
& cœlum ἐφυγεν ἀπὸ προσώπου, *fugerunt a facie ejus*, qui sedebat su-
per throno: καὶ τόπος οὐκ εὑρέθη αὐτοῖς, & *locutus non est inventus*
eis. In loco autem Petri 2. Epist. Cap. III. vers. 10. hæc prædicata
leguntur: Cœli ῥοιζήσονται παρελύσονται, *cum fragore transibunt*: ele-
menta vero καυσθήσονται λυθήσονται, *cōbusta dissolventur*; Et terra & opera
quæ in illa sunt, κατακαήσεται, *exurentur*. Et vers. 11. τὰ τῶν θύπαντων
λυμένων, *cum itaque hæc omnia dissolvenda sint*. Iterumque vers. 12.
cœli πυρῶμενοι λυθήσονται, *igne accensi dissolventur*, & elementa
καυσθήσονται τήκεται, *vel ut alia lectio habet, τακήσεται, cōbusta liquefcent*.
Ex his phrasibus habemus, *in genere, mundi transitum*, & quidem *per ignem*
futurum, quæ ex parte christiani interpretes inter se conveniunt;
quod vero, *in specie, transitus modum* attinet, de illo variant Aucto-
rum sententiæ, quemadmodum etiam *de igne*, circa cujus naturam
investigandam nonnulli iusto sunt curiosiores.

§. 37. De igne, quo mundus conflagrabit, *primo*, aliquid
dicemus. Nonnulli veterum expositorum ignem metaphoricum intel-
ligunt, qui hominibus tantum ita videbitur, ignem nempe probatio-
nis, quo hominum actiones, bonæ ne an malæ fuerint, explorabun-
tur: quos hac parte iusta censura notavit Benedictus Justinianus in
Commentario ad 2. Epist. Petr. Cap. III. vers. 7. ubi cum nonnulla
S. Scripturæ loca de igne conflagrationis adduxisset, hæc mox verba sub-
jungit: *quæ omnia, quamvis a nonnullis metaphorice explicentur, ve-*

rum tamen ac proprium ignem indicare constans est omnium Theologorum sententia, cui maxime suffragatur hic Petri locus, ubi aquis diluvi ex adverso objicitur verus ignis, & paulo post addis, elementa calore solventur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur: Et rursus, elementa ignis adore tabescent. Post aliqua vero interjecta naturam hujus ignis paulo specialius describere, & quæ ratione a DEO procreandus sit, exprimere conatur his verbis: descendet enim ignis ille, post generalem omnium anastasin, ut reprobos jam tunc involvat & cruciet, & tamdiu perseveret quoad judicium absolvatur, ut eo absoluto majorem in modum augeatur, & mundum universum absumat. Videtur autem futurus ignis ejusdem naturæ cum igne inferni, quacunque tandem ratione procreandus sit. Quamvis autem neget Augustinus ejus procreationis modum ab ullo mortalium cognosci posse; illud tamen affirmari potest, divina vi, ac potestate procreandum, dixi autem alibi, quamam ratione facile produci queat, vel dejectu ignis elementaris, vel ex incendio radiorum solis in hac media aeris plaga excitato, coeuntibus calidissimis, ac densissimis radiis, ut in chalybeo, & concavo speculo fieri solet, vel alia quapiam ratione DEO nota, ut olim quinque urbes incendio cœlitus misso conflagrarunt. In hoc autem Justiniani discursu verba posteriora censemus esse meliora, quando ait: vel alia quapiam ratione DEO nota, ut olim quinque urbes incendio cœlitus misso conflagrarunt. Modus namque quo ignis ille procreandus est, longe rectius Divinæ omni potestatis atque sapientis relinquitur, quam ex præconceptis iisque erroneis hypothefibus, qualis illa est, de dejectu ignis elementaris e concavo lunæ, vel nostris ideis, qualis ista est, de incendio radiorum solis in media aeris plaga excitato, definitur: neque enim ad media naturalia DEVS alligatus est, verum æque facile sine illis, ac per illa, ignem conflagrationis procreare potest: de qua DEI potestate ac vi uti dubium nullum est: ita de voluntate ejus, qua nempe ratione negotium aliquando effecturus sit, filere potius, quam temere aliquid determinare volumus, scriptura præsertim & ipsa silente, magis nobis placet Augustini modestia, qui lib. XX. de civitate DEI Cap. XVI. de natura ignis futuri ita disserit: qui ignis cujusmodi, & in qua mundi, vel rerum parte futurus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi forte cui Spiritus Divinus ostendit. Hanc B. Patris modestiam laudat quoque Jo-

hannes Ludovicus Vives, Hilpital. in annotatione ad prædictum Augustini locum, part. II. p. m. 889. adhibita etiam falsa reprehensione suorum, qui de ignis hujus natura & productione, ex Philosophicis speculationibus & proprii ingenii conceptibus curiose nimis disputant: ad verba enim Augustini: *Hominem scire arbitror neminem: hæc addit: Neminem vero? Non interfuisti digladiationibus Scholasticis: ibi nullus est vel Battalarius, vel Magistellus, qui ignoret, ignem fore elementarem illum, cujus domicilium est inter aerem & luna globum, descensurum eum scilicet, & incendio suo reliqua tria purgaturum elementa. Quod si hoc parum probas, non deerunt, qui persancte dejerent futurum ignem ex incendio radiorum solis in mediaplaga aeris excitato, coeuntibus eo densissimis & ardentissimis radiis, velut in speculum cavum & chalybeum. Sed non est mirum, tuo tempore non tantus erat ignis usus, quantus nunc, quum, ut Theologos omittam, Philosophi sive Decembri medio, sive medio Julio, nihil aliud ore, manibus pedibus que tractant, & versant, quam ignem &c. Propterea istis longe est de igne facilius definire, quam tibi & tui aequalibus, vel majoribus.* Hæc Vives. Nobis itaque illorum sententia placet, qui verum quidem ignem hic intelligunt, si tamen de natura, ejusque speciali descriptione quærat, fatentur se illam ignorare.

§. 38. Sed missa disputatione de igne, ejusque natura & productione, porro, de transitu modo, & diversis interpretum sententiis agemus. Sunt autem duæ generales, altera quidem, quæ statuit: mundum quoad ipsam substantiam transitorium, & vere destruendum esse: altera vero, quæ asserit: mundum non quoad ipsam substantiam, sed tantum quoad qualitates transitorium, adeoque eadem substantia manente, non nisi quoad qualitates immutandum esse: juxta priorem sententiam mundi substantia igne conflagrationis exuretur, absumetur, interibit; juxta posteriorem vero, eadem mundi substantia permanebit inviolata, qualitates vero ejus peccatorum sordibus & malorum hominum abusu commaculatæ, igne conflagrationis repurgabuntur, renovabuntur, & in statum meliorem reponentur. Porro tamen circa priorem sententiam Auctores iterum in duas partes discedunt: Alii enim mundum quoad ipsam substantiam transitorium, & perituum & per ignem conflagrationis in cineres redigendum esse conceperunt, sed ita ut eundem ex istis cineribus atque ruinis, DEI Creatoris omnipotentia mox resti-

restituendum, & quidem in statu nobiliore & præstantiore, putent. Alii vero ita mundum quoad substantiam transitorium esse statuunt, ut plane sit periturus & non ita restituendus, sed prorsus annihilandus. Oriuntur hac ratione tres diversæ sententiæ: quarum I. negat mundum quoad substantiam transitorium, sed substantia manente illæsa, quoad qualitates tantum mutandum & renovandum esse affirmat. II. sentit; Mundum quidem quoad substantiam suam transitorium & perituum esse, sed non ita ut prorsus annihiletur, sed e cineribus suis, restituatur. III. denique statuit: Mundum esse transitorium, quoad substantiam suam, ita ut plane pereat & annihiletur. Habent singulæ istæ sententiæ Patronos suos, tum ex antiquiori, tum ex recentiori ævo, & quod observatione non indignum est, neque Romano-Catholici, neque Reformati, neque nostri, neque denique veteris ecclesiæ Doctores plane inter se consentiunt, sed alii in hanc, alii vero in illam, alii denique in istam propendent, Pontificii quidem communiter fere transitorium mundi quoad qualitates tantum statuunt; non tamen desunt viri graves & eruditi, qui transitum ejusdem quoad ipsam substantiam defendunt, & hanc opinionem præ altera Scripturæ Sacræ conformem esse judicant, quemadmodum ex ipsis auctorum verbis, jam allegandis, apparet. Franciscus Ribera in commentario in Apocalypsin, ad verba loci nostri: *a cujus conspectu fugit terra & cælum*: hæc notat: *Non esse autem mutandam terræ aut cæli substantiam, sed speciem, ut sancti Patres interpretantur, manifestissime docemur Psalmo 101. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur. Non perdes, sed mutabis, sicut mutatur opertorium, quod invertitur, quia veteraverat, & renovatur.* Hæc Ribera Paria habet Benedictus Justinianus in comment. in 2. Epistolam Petri Cap. III. v 10. ubi hanc in modum disserit, & quidem primo de cœli & cœlestium corporum transitu: *Cœlestia corpora non quidem penitus peritura, sed integra, atque incolumi eorum substantia immutanda atque innovanda sunt. Hæc enim omnium ferme Patrum & Theologorum sententia est.* In his verbis cœli corporumque cœlestium interitum substantialem negat, immutationem tamen illorum asserit, quæ qualis futura sit, postmodum his verbis explicat: *Et quidem certum videtur, cæli motum cessaturum cum nullo sit*

la sit ejus motus futura necessitas ; quod non obscure significare videntur Isaias & Johannes, cum ille dixit : complicabuntur sicut liber cœli. Hic autem : cœlum recessit sicut liber involutus. Denique apertissime idem docet Iohannes : Tempus non erit amplius ; cessante enim motu, necesse est perire etiam tempus. Porro autem de elementorum transitu Idem ita commentatur ad verba Petri : Terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur : hinc colligit Beda, duo elementa, aquam & ignem penitus exinguenda, reliqua vero duo perpurganda, & in meliorem quandam formam immutanda, quod ipsum asserit Oecumenius. Propius tamen a vero abest frequentior Theologorum sententia, veterum Patrum auctoritate firmata, quæ asserit, innovanda quidem cuncta elementa, & perficienda integra tamen atque illæsa eorum natura atque substantia. Tandem vero quod opera in terra attingit, quæ exurenta esse Petrus ait, de illorum transitu ita scribit : Non iverim tamen inficias, cum terram & opera exurenda, dicit, nonnullam terræ exustionem, & cæterarum rerum interitum indicari. Solet enim Scriptura ita plerumque loqui, ut regionem quampiam exuri & cremari dicat, cum quæ in illa sunt, flammis absumuntur. Addemus adhuc Estii verba, quibus Petri verba : Elementa calore ignis solvantur : ita exponit : Porro dissolutionem elementorum intellige, non quæ resolvantur in materiam primam, quæ sola est eorum materiale principium (hæc enim dissolutio impossibilis est, aut saltem mundo renovando minime conveniens) sed per quam ablata & velut excocta omni impuritate, reddantur omnino pura, tanquam per ignem examinata atque probata. Neque enim substantialiter immutanda sunt, sed in statum & faciem meliorem, quæ novo mundo congruat, omnia restituenda. Quemadmodum vero Estius transitum substantialem cœli & elementorum cum Justiniano, Pererio aliisque negat : ita porro de transitu substantiali operum quæ in terra sunt, conspirat, & illa quæ Justinianus generalibus verbis indicavit, specialius exponit, quando ita pergit : Opera quæ in terra sunt, intelligunt plerique ea, quæ naturaliter ortum habent in terra ex primæva DEI institutione, id est, corpora mixta, bestias, arbores, cæterasque plantas, aurum, argentum, & quicquid tale. Quæ omnia exurenda sunt, non ut purgentur ac renoventur, (neque enim illorum usus erit post resurrectionem) sed ut penitus tollantur atque intereant, resolutione facta in ipsa elementa. Possent etiam in
tel-

intelligi opera hominum arte facta ut aedificia, civitates, arces omnisque suppellex, & omne genus instrumentorum corporaliū. Nam & haec omnia cum mixtis ex quibus constant, interibunt, ut sola remaneant elementa.

§. 39. Ex verbis modo allegatis constat, auctores nominatos pro diversitate subiectorum diversum etiam transitus modum statuere, ita nempe, ut transitum substantialem quidem concedant de operibus in terra & corporibus mixtis, eundem vero negent de cœlo & elementis, & quidem quod cœlum & corpora cœlestia attinet, constituunt transitum eorum in cessatione a motu, ut Justiniani verba indicant, & renovatione qualitatum, quod elementa vero concernit, eorum transitum in impuritatum excoctione atque repurgatione per ignem facienda collocant, ipsa interim substantia manente integra & illæsa. Cæterum hæc sententia, licet complurium sit ecclesiæ Romanæ Doctorum, aliis tamen non æque placet, sed vel aperte impugnatur & rejicitur, vel Sacra Scripturæ dictis non adeo conformis esse judicatur. Alphonsus Salmeron in commentario in 2. Petri Epistol. Disp. IV. fol. 138. Sententiam istam ita allegat, ut oppositis argumentis, tum e textu Petri, tum aliunde etiam petitis eandem refutet, ita enim scribit: *De eo vero quod subdit: in quo cœli magno impetu transibunt, elementa vero calore solventur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera exurentur: dicimus, nonnullos ex Scholasticis interpretari hunc transitum per cessationem cœlorum a motu: quod plane mihi violentum & extortum videtur. Solvi enim cœlos igne per cessationem a motu, aliud est meo iudicio, & longe minus, quam succensos igne solvi & potius per alterationem, & corruptionem significat cœlos perire; quicquid enim arripit ignis, solet vi sua & efficacia (ut ligna & saxa) in cineres convertere. Nam hoc est, quod alibi dixit David: Ipsi (scilicet cœli) peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent: (quod autem antiquatur, & senescit, ut ait Paulus, prope interitum est) & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur. Cum enim ait: magno impetu transibunt, videtur simile esse ei, quod Dominus dixit: cœlum & terra transibunt quibus opponit: Verba autem mea non præteribunt. Ergo non ita transibunt, ut maneat tantum sine motu, sed omnia transibunt, ut desinant esse. His verbis aperte indicat Salmeron transitum cœli & elementorum substantialem, quo non tantum qualitates alterabuntur, sed ipsa omnino transibunt, ut desinant esse. Licet vero afferat Salmeron cœli terræq; transitum substantialem, eorundem tamen annihilationem ne-*

gat & ex corruptione eosdem restituendos esse putat, id quod ex verbis sequentibus clarum est, quando post aliqua interjecta ita scribit: *Corruptis vero cælorum formis. novos cælos & novam terram sub eadem materia, quæ æterna est, cæli novi & nova terra formabuntur.* Confirmant hoc idem *Prophete*, ait enim *Esaias Cap. 65.* *Ecce ego creo cælos novos, & terram & non erunt in memoria priora.* Idem repetitur *Apocal. 21.* & rursus *Esai. 51.* *Levate in cælum oculos vestros, & videte sub terra deorsum, quia cæli sicut fumus liquefcent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt.* Præter *Salmeronem* autem adhuc plures sunt ex pontificiis, qui idem cum ipso sentiunt, quorum mentionem facit *Cornelius a Lapide* in commentario in *Esai. Cap. XXXIV. vers. 4.* Ubi cum prius sententiam suorum communem, quæ transitum mundi substantialem negat, tanquam convenientem cum *Aristotelis Philosophia* proposuisset, postmodum hæc verba subjungit: *Muliti tamen Patres & Recentiores, qui Philosophiam exigendam volunt ad Sacras Literas, non contra, volunt cælum & terram peritura etiam quoad substantiam, ac mutanda in aliud cælum novum, & aliam terram novam.* Ex patribus nominat *Chrysostomum, Theodoretum, Oecumenium, Justinum, Ambrosium, Nyssenum, Clementem.* Ex recentioribus autem *Hieronymum Magium, libr. 2. de Exuss. mundi cap. 6. & 7. & Valesium Sacre Philosoph. cap. 89. & Molinam Tract. de oper, sex dierum disp. 3.* Mox autem repetit adhuc semel communio rem sententiam his verbis: *Philosophi tamen passim, & plerique Theologi Scholastici, inter quos est Franciscus Suarez, & conimbricenses censent cælos accidentaliter tantum mutandos, non substantialiter, ut dixi.* Tandem vero judicium suum hunc in modum subjungit: *Utraque sententia est probabilis, gravesque habet Auctores: prior Sacre Scripturæ, posterior Philosophiæ Aristotelicæ est conformior.*

§. 40. Calviniani similiter in hac quæstione inter se non conveniunt. Calvinus ipse in commentario in locum nostrum *Petrinum* eam tenet sententiam, quæ mundi transitum substantialem negat, eundemque tantum quoad qualitates immutandum & renovandum esse existimat, ita enim verba ejus habent: *Corruptio cæli & terra igne purgabitur, quum tamen pure sint Dei creaturæ; quid ergo nobis agendum, qui tot inquinamenti sumus referti? &c. de Mundi elementis hoc unum dicam, absumtum iri, tantum ut novam qualitatem induant, manente substantia: sicut ex octavo ad Romanos capite, & aliis locis facile colligi potest.* Eandem sequi-

sequitur Georgius Söhnius Tom. I. operum p. m. 262. ubi transitum mundi in duas partes distinguit, destructionem, nempe, & renovationem: illam mox ita describit: *destructio hujus mundi est, qua Deus pristinas qualitates & accidentia per ignem a se accensum mutabit* Psalm. 102. 27. *Iesai. 51, 6. & 65, 17. & 66, 22. Matth. 28, 20. 2. Petr. 3, 7. Apocal. 13, 49. & 21.* Non enim substantiae, sed accidentium & qualitatum pristinorum ac corruptibilium hic mutatio fiet: quæ alteratio dici solet, quia non in nihilum redigetur hic mundus, ut e nihilo novus excitetur: sed qui nunc est mundus, renovabitur, & e servitute corruptionis, cui propter homines subiectus est, in libertatem vindicabitur. Franciscus Gomarus eandem sententiam amplectitur, ejusque defensionem, & oppositæ, quæ transitum substantialem asserit, refutationem ex professo instituit Tom. I. oper. fol. m. 170. sequuntur etiam alii plures, ita quidem ut nonnulli ex sententia, de mundi transitu accidentali, doctrinam faciant necessariam, a qua salva fidei analogia dissentire non liceat. Ita sentit Joh. Camero, qui fol. mihi 384. operum genevæ editorum, de sententia opposita, transitum mundi substantialem statuente, hæc sibi ex professo demonstranda sumit, quod *e diametro cum Scriptura Sacra, & fidei analogia pugnet*: quod ipsum tamen alii, licet cæteroquin eandem, cum Camerone sententiam amplectantur, negant, uti Henricus a Diest in Enchiridio Christianæ Theologiæ p. mihi 190. ubi expresse asserit, quæstionem hanc: *An mundus hic sit periturus, & innovandus, secundum qualitates; an vero secundum substantiam; salva fide disputabilem esse.* Licet vero opinio de transitu mundi accidentali fere communis sit, non tamen desunt, & quidem Viri eruditione præstantes & inclyti, qui missa hac, sententiam oppositam de transitu mundi quoad ipsam substantiam amplectuntur. Andreas Rivetus Tom. I. op. fol. 227. & seq. utramque sententiam de transitu substantiali & accidentali erudito examine perpendit, & utramque viros doctos & graves Fautores habere asserit. Inter illos vero qui transitum mundi quoad substantiam propugnat, nominat Junium Parall. append. Parall. 14. Danielelem Tilenum de Judic. extr. §. 33. Johannem chassanionem Loc. comm. libr. 3. cap. 22. quibus haud obscure ipse quoque calculum suum addit: ita enim argumenta pro transitu mundi substantiali allegat, ut approbet & confirmet: rationes autem pro transitu accidentali ita proponit, ut infirmitatem earum ostendat. Tandem vero dissertationem suam his verbis concludit: *de qua (re) ut nollem cum quoquam longum contentio-*

onis funem ducere, ita etiam non existimo, affirmativam sententiam de
 cœli & terræ secundum substantiam, id est, materiam & formam perma-
 nentia, certis argumentis, & talibus, quibus contradici non possit, ha-
 etenus fuisse demonstratam. Denique non de sunt Viri eruditi & calvini-
 anis, qui inter utramque sententiam modo expositam, mediam ample-
 ctuntur, & conciliationem aliquam hac ratione instituire conantur, ut
 statuunt: mundum quidem, quoad substantiam transiturum, & per ignem
 lique faciendum, dissolvendum, & in unam massam confundendum,
 postea autem per Dei omnipotentiam, ex illa massa cœlum novum ter-
 ramque novam reproducendam esse. Habetur hæc sententia in Synopsi
 Purioris Theologiæ impressa Lugduni Batav. Anno 1652. Disputatione LII.
 habita sub Præside D. Antonio Walæo, e qua nonnulla, quæ nostro in-
 stituto conveniunt; huc transferemus. In §. LVI. ita loquitur Disputa-
 tiones Auctor: *qualis hic mundi per ignem transitus futurus sit, non con-
 venit inter Theologos. §. LVII. Plurimi enim arbitrantur per hunc mundi in-
 teritum, nihil aliud quam qualitatum hujus mundi mutationem indicari, &
 vindicationem a corruptionis servitute, quæ in mundo jam ex peccato est,
 aut etiam ex status animalis hominum prima conditione, &c. Alii tamen
 judicant, hunc mundum visibilem plane abolitum iri, & alium ei subste-
 tuendum, idque ex locis Scripturæ, in quibus dicitur, quod mundus hic
 transibit, peribit, & συντελεσας finem habebit, item quod tempus non
 erit amplius, &c. Sed imprimis ex locis Ap. XX ii. A facie sedentis super thro-
 num fugit terra & cælum, & locus non est eis inventus itē Cap. XXI v. i. Vi-
 di cælum novum & terram novam: primum enim cælum & prima terra abiit,
 & mare jam amplius non est. §. LIX. Sed videntur hæc dicta optime concili-
 ari ab aliis &c. §. LX. Ita nempe, ut totus hic mundus visibilis per ignem
 solvendus, lique faciendus, & a corruptione aliisque peccati sordibus ani-
 malis vitæ effectis sit purgandus, quemadmodum metalla diversi gene-
 ris per ignem liquefieri, confundi & purgari a scoriis suis solent, at-
 que ita rursus ex eadem immensa massa Deus novos cælos & novam ter-
 ram, id est, beatam habitationem sit excitaturus, quæ sit futuri sæculi vi-
 sibus accommodata.*

§. 41 Porro nec nostrates de hac quæstione prorsus inter se consen-
 tiunt. Nonnulli equidem in decisione hujus quæstionis malunt plane judi-
 cium suum suspendere, nihilque asserere positive, utrum, nempe, mundus
 quoad ipsam substantiam, an vero quoad qualitates tantum sit transiturus,
 quo-

quorum nomina & verba allegavit B. Gerhardus de consummatione seculi §. 38. quibus addimus B. Salomonem Gesnerum in comm. in Psalm. CII. Ubi cum argumenta in utramque partem adduxisset, tandem hæc subiungit: *In hoc sententiarum & rationum conflictu atque divortio, non est facile statuere, utra sit certior & firmitior. Itaque quod Augustinus hoc loco de simili questione, mundi quoque interitum concernente, dicit, idem mihi in presente quoque placet; dimittamus eam questionem, vel differamus, noverimus tamen perire ista, Deum manere. Non enim omnia in hac imbecillitate ingenii humani perscrutari possumus, differenda sunt quædam in cælestem Academiam.* Nemini displiceat hæc Beati Viri aliorumque idem cum eo sentientium modestia: sed nec displiceat aliis aliorum industria, quam in evolvendis Sacræ Scripturæ locis de hac materia agentibus, eruendoque eorundem sensu collocant, nec libertas indicenda sententia, quamnam nempe ex dissentientibus istis opinionibus sibi probabilior & Scripturæ Sacræ convenientior videatur: quare, porro, audiemus etiam illos, qui libere, quid de proposita questione sentiant, eloquuntur: inveniemus autem omnes istas tres sententias, quarum supra §. 4. mentionem fecimus, suos habere Fautores. Sunt enim nonnulli, qui transitum substantialem negant, & accidentalem, in qualitatum mutatione & renovatione consistentem propugnant; in quam classem B. Gerhardus loc. cit. primo loco collocat B. Lutherum, cujus verba ibidem adducta aperte quidem de renovatione solis loquuntur, quemadmodum & antecedentia & consequentia citatæ concionis Dom. IV. Trinit. verba de aliarum etiam creaturarum renovatione: interim tamen illud non evincunt, B. Lutherum transitum mundi substantialem plane negasse. Nam videtur B. Lutherus talem mundi renovationem statuere, quam substantialis destructio per ignem antecedit, & qua Deus ex cineribus & massa corruptionis mundi exusti, cælum novum & terram novam reproducturus sit: quemadmodum ex collatione eorum, quæ in Commentatio ad 2. Epist. Petri Cap. III. 7. annotavit, judicari potest, ita enim ibi verba Germanica habent, Tom. II. Altenb. fol. 484. & Tom. II. Jenens. f. 416. Wenn der Jüngste Tag herbricht, und herein plähet, wird es in einem Augenblick eitel Feuer seyn, was im Himmel und Erden ist, zu Pulver und Aschen werden, und muß durchs Feuer alle Ding verändert werden &c. & post aliqua interjecta ita loquitur: In solchem grossen Krachen wird der Tag daher reißen, und

G 3

plätzen

plätzen, wie ein groß Geröthter, daß in einem Augenblick alles muß
 verzehret werden. Statuit ergo Beatus Vir, mundum ita esse transitu-
 rum, ut igne absumendus, & omnia quæ in cælo & in terra existunt in
 pulverem cineremque redigenda sint, quæ substantialis interitus descri-
 ptio est, quam tamen substantialem mundi destructionem restitutio
 & renovatio, ipsius opinione, secutura est. Hoc observato B.
 Lutherus potius illorum auctorum numero accensendus erit, qui interme-
 diam sententiam amplectuntur, de quibus paulo post dicturi sumus.
 Sunt tamen alii ex nostris, qui, uti antea diximus, transitum mundi sub-
 stantialem negant, eundemque substantia ipsa illæsa, quoad qualitates
 tantum immutandum & renovandum esse statuunt. Illis quos loco ci-
 tato B. Gerhardus annotavit, nos addimus B. D. Schnepffium in com-
 ment. in Eiaia Cap. LXV. vers. 17. ubi ad explanationem verborum Pro-
 phetæ: *Ecce Ego creo cælos novos & terram novam & non erunt in me-
 moria priora, & non ascendens super eos*: ita differit: *Horum verborum
 interpres est D. Apostolus Petrus in 2 Epist. Cap. III. cum inquit: cælos novos
 & terram novam juxta promissum illius expectamus, in quibus justitia in ha-
 bitat. Dubium non est, D. Petrum loqui de die ultimo, in quo cæli terraque
 renovabuntur*: nam inter cætera dicit, *expectantes & accelerantes ad-
 ventum diei DEI, per quem cæli incensi solventur, & elementa aestuantia
 liquefcent. Hieronymus in Esaia scribit: cælos fore novos, non sub-
 stantia, sed qualitate, quemadmodum is, qui ex puero progressus est ad
 senilem ætatem, non substantiam humanam aut corporis sui amisit, sed
 qualitatem. Et hæc quidem habet D. Hieronymus. Itaque in die ulti-
 mo, cum renovabuntur cæli, tum juxta Petrum, etiam inhabitabit justi-
 tia in illis cælis. Eandem mundi & creaturarum renovationem statuit
 B. D. Nicolaus Selneccerus in comm. in Cap. VIII. Epistolæ ad Romanos
 quando scribit: *Propter voluntatem & promissionem creatoris, omnium
 rerum Gubernatoris & Domini, qui ex immenso amore erga genus huma-
 num vult creaturas inservire ad tempus vanitati hominum & corruptioni
 subjici, sub ea tamen spe, quod aliquando ab ista tyrannide malorum sint
 vindicandæ & liberandæ, ubi tum non amplius servient impiorum libidini
 & confusione, sed Deo, & piis in libertatem veram restitutis. Certo igitur
 futura est totius mundi reformatio, renovatio, instauratio & liberatio
 piorum, quibus jam male est in hac vita, & tollentur impii, ut creatu-
 ra serviat gloriæ filiorum DEI. Et pag. seq. 173. ita differit: Sol, Ele-
 menta,**

menta, vinum, panis, cibus gladii, ferrum &c. ingemiscunt propter sui ab-
 usum, præsertim quando obesse piis debent, & cupiunt liberari: id quod
 fiet, cum revelabuntur filii Dei, & nulla amplius erit prioris anxietatis
 recordatio, sed universa hujus mundi creatura renovabitur. Esai.
 65. 2. Petr. III. hætenus B. Selneccerus. Nullam autem mentio-
 nem facit destructionis mundi & creaturarum renovationem antecedentis:
 videtur ergo illorū sententiæ accedere qui mundum, illæsa substantia, quo-
 ad qualitates tantum alterandum, expurgandum & renovandum esse statu-
 unt. Sunt autem II. alii ex nostris, qui transitum mundi substantialem
 affirmant, eumque quoad ipsam substantiam interiturum & destruendum
 esse statuunt, ita tamen ut ex ruinis & cineribus denuo restituentus sit:
 huic sententiæ favere videntur verba B. Lutheri antea producta: expresse
 vero eandem propugnat B. Cluverus in Diluculo Apocal. quando ad ver-
 ba capitis XX. vers. 11, *a cuius conspectu fugit terra ac cælum*: ita commen-
 tatur: *Est documentum dissolutionis cæli ac terræ. Fugiet enim cælum &
 terra, & non invenientur locus eis. Si consistent & non præteribunt, in-
 venietur eis locus. At quia sic fugient, ut locus eis non sit, ergo substan-
 tialiter peribunt, ut loquuntur. Coelum enim & terra ποικίλον (magno im-
 petu & fragore) transibunt, elementa vero calore solventur: terra autem
 & quæ in ipsa sunt opera exurentur 2. Petr. III. v. 10. 12. transire, dissolvi,
 comburi, perire, non qualitatum tantum mutationem, sed ipsius substan-
 tiæ corruptionem designare, quis non videt. Ergone, ais, in nihilum
 plane redigentur? id non sequi animadverto, nec id asserere audeo. Tran-
 sit enim homo, redigitur in pulverem, non est amplius, perit, comburitur;
 sed ob id non in nihilum abit. Quin Deus repayat ipsum ex eodem illo pul-
 vere, sicut ex semine mortuo & corrupto, id ipsum semen reducit vivum,
 ac multo, quam ante erat, ornatius. 1. Cor. XV. vers. 36. 37. 38. Simile
 quid de coelo terraque videtur statuendum. Et sic non adeo longe a veri-
 tate absunt veteres, qui magno ut numero, sic consensu docent, non in nihilum
 redactum iri cælum & terram, sed innovandum hoc ac reparandum univer-
 sum. Post allegata vero quorundā Veterum loca tandem ita concludit: qua-
 tenus ergo non plane in nihilum rediturum asserunt Veteres, coelum & ter-
 ram, assentior illis, quatenus autem nonnulli solam figuram mundi, non
 substantiam perituram putant, dissentio. Peribit enim mundus substan-
 tialiter, sed novum coelum terramque novam reparabit Deus ex illo, qui
 perierat. hætenus Cluverus.*

§. 42. Sunt tamen III. alii ex nostris, mundum & substantialiter destruendum, est in nihilum plane redigendum, vel certe ex sua destructione atque interitu non amplius restituendum esse docent. Hanc sententiam late propugnat B. Gerhardus in L.L. CC. de consumatione Seculi §. 37. B. Dannhauerus in Hodosoph. p. 1477. B. Calovius in annot. ad 2. Petr. III. Cap. vers. 7. seq. & ad Apocal. Cap. XX. & XXI. Schertzerus in System, Theol. p. 614. B. Seb. Schmidius noster, in Aphorismis Theol. p. 272. & collegio Bibl. priori & posteriori Loco de consumatione seculi p. 401. seq. & p. 393. seq. & alii plures: Singula singulorum verba non allegabimus, sed ex B. Gerharo illud tantum annotamus, quod scribit §. 38. *Sententiam de substantiali mundi φθορᾷ seu interitu non defendimus, ut fidei articulum ad salutem scitu ac creditu simpliciter necessarium, sed eam emphaticis Scripturae dictis, quæ de fine mundi loquuntur magis conformem esse dicimus. Ex eo porro consequens est, illis qui contrariam opinionem amplectuntur, ac per ἀλλοίωσιν mundi transitum definiunt, non esse dicam hæreseos temere scribendam.* Ex B. autem Schmidio ejusque Aphorismis nonnulla etiam huc transferemus, quæ ad rei illustrationem imprimis faciunt. Afferit ille Disputat. XXXII, §. V. *Formam consumationis Seculi consistere in Abolitione: & mox Materia, inquit, Abolitionis erant coelum & terra, & reliqua, præter angelos & homines, creaturæ. 2. Petr. III. v. 10. §. VI. Fore, ut aboleantur, inquam enim ex Veteribus Ecclesiæ Doctores non pauci, & cum iis Recentiores multi orthodoxi Theologi statuunt, creaturas istas si non omnes eas saltem, quas incorruptibiles vocamus physice, secundum substantiam suam non abolendas, sed secundum qualitates in melius mutandas: non apparet tamen creaturarum istarum quæ propter hominis vitam hoc in seculo transigendam sunt creatæ, post resurrectionem hominum usus, & Scripturæ phrasis omnino substantiæ quoque abolitionem indicat. &c. §. IIX. Nec ii satisfaciunt, qui mundum concedunt essentialiter interiturum, sed non totaliter: hoc est, incineres quidem suos redactum iri, sed ex iis renasciturum: nimirum ut Phœnix ex cineribus suis reviviscit. Nec probatur ex eo, quod nova terra expectentur, in quibus justitia habitatura sit: quippe quo ipso indicatur, hunc mundum totaliter destruendum esse.*

§. 43. Quoniam in his verbis B. Vir Veterum Ecclesiæ Doctorem in genere mentionem facit, ideoque ad specialio rem rei declarationem de illis

illis quoque, & discrepantibus eorundem sententiis aliquid adhuc addemus. Et quidem de hac quaestione in prioribus post natum Christum seculis a Patribus disputatum fuisse, ex B. Hieronymo constat, qui in commentario in *Elaia* Caput. LI. utriusque sententiae, & illius, quae transitum mundi substantialem negat, & istius, quae eundem affirmat, mentionem facit his verbis: *Hoc est, quod Dominus loquitur in Evangelio: caelum & terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt. Et David in Psalmo canit: a principio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut pallium involves eos, & mutabuntur. Ex quo ostentitur, perditionem caelorum non interitum sonare, sed mutationem in melius, de quibus dicitur: erit caelum novum & terra nova, quae ego faciam permanere in conspectu meo. Si enim de sanctis scriptum est: omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur: & in quatuor Psalmorum titulis legitur: pro his qui immutabuntur: quando magis hoc de caelo ac sole stellisque credendum est, quando luna solis lumen accipiet, & sol septuplo fulgore rutilabit? Unde & omnis creatura congenita & paritura, expectans revelationem filiorum Dei, ut mutetur in melius &c.* His verbis illam inuit sententiam quae mundi transitum in qualitatum tantum immutatione & renovatione collocat, & quidem tali, qualis etiam cadet in novissimo die in sanctos, de quibus *I. Cor. XV. 51.* scriptum est: non, ut Hieronymi verba habent: *Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur: sed ita: Non omnes quidem obdormiemus, omnes tamen immutabimur.* Oppositam autem sententiam, quae mundi transitum substantialem asserit, & suos eo tempore fautores habuit, verbis sequentibus indicat. *Quidam perire & veterascere, pro abolitione & morte accipiunt: juxta illud, quod in Catholica Epistola legimus: Caeli qui nunc sunt & terra, eodem verbo reservata sunt igni. Et iterum. Elementa ardentia solventur. Quae quidem & Philosophorum mundi opinioni est, omnia quae cernimus igni peritura. Unde & Apostolus: pertransit, ait, figura mundi huius, contemplantibus nobis, non ea quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt quae autem non videntur, aeterna. Tale quid & Iohannes Apostolus scribit: Mundus pertransit & desiderium ejus. Et in hebraico dicitur: caeli sicut fumus liquefcent. Sive juxta Aquilam & Symmachum: comminuentur in nihili, & in salis modum conterentur & evanescent. quorum prior dixit, μετεωρήσται, alter ἀλώσονται, quod a comminatione & deliquio salis ἐτυμολογία, trahere manifestum est.* Hanc tamen sententiam posteriorem quorundam, qui transitum mundi per abolitionem exposuerunt, non secutus est Hieronymus, sed priorem, quae transitum mundi per commutationem in melius exponit, ut ex sequentibus ejus verbis colligitur, quando scripsit: *Ex quo perspicuum est, caelum & terram non perire, & in nihili redigi, sed in melius commutari.* Idem Hierony-

mus in commentario in Cap. LXV. Jesaiæ utriusque istius sententiæ mentionem facit, ita ut utriusque argumenta allegat, neutramque rejiciat, sic enim loquitur: *cælum novum & terram novam, qui putant omnia interire quæ cernimus, Evangelii interpretantur testimonio: cælum & terra transibunt. Et pauli Apostoli: quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna. Porro, qui novitatem, commutationem in melius, & non elementorum arbitrantur interitum, illo utuntur exemplo: a principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & quasi amictum convolves eos & mutabuntur. In quo perspicue demonstratur perditionem & interitum, non abolitionem in nihili, sed commutationem sonare in melius.* & post pauca interjecta: *Quod ut possit intelligi, nostra conditiones ponamus exempla: Infans cum in puerum creverit, & puer in juvenem, & juvenis in virum, & vir in senem, nequaquam per singulas ætates perit. Idem enim est, qui prius fuit, sed paulatim immutatur, & ætati pristina periisse dicitur. Quod intelligens & Paulus Apostolus loquebatur: Præterit enim figura hujus mundi. Consideremus quid dixerit: figura præterit, non substantia.* Sensit ergo Hieronymus, mundi transitum non in substantiæ destructione, sed qualitatum immutatione & quidem in melius consistere, substantia ipsa manente eadem. Eandem sententiam tenuit Augustinus lib. XX. de Civ. Dei Cap. XVI. ubi mundi conflagrationem, non de substantiæ destructione, sed qualitatum immutatione & renovatione exponit his verbis: *Illæ itaque, ut dixi, conflagratione mundana, elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione convenient: ut scilicet mundus in melius innovatus, apte accommodetur hominibus, etiam carne in melius innovatis.* Ante hos Ambrosius similiter mundum quoad ipsam substantiam transitorium esse negavit, quemadmodum ex commentario ejus in I. Corinth. VII. Cap. vers. 31. *præterit figura hujus mundi* apparet, quam porro sententiam alii quoque secuti sunt. Ubi tamen illud observamus, citari nonnullos Patres pro hac opinione, quæ mundi transitum quoad substantiam negat, qui tamen, locis & verbis accurate inspectis, eundem revera asserunt, ita nempe ut statuunt: sicut homo per mortem destruitur & perit: ita quoque mundum destruendum & peritum esse: quemadmodum vero homo corpusque humanum e pulvere destructionis per Dei omnipotentiam resuscitatur: ita quoque dicunt, mundum e corruptionis cinere in quem reductus est, per Dei omnipotentiam similiter resuscitandum atque restituendum esse. Hi vero qui ita sentiunt, non ad primæ, sed ad secundæ sententiæ Fautores, uti supra etiam §. 41. monuimus, pertinet.

§. 44. Sunt autem variiique egregii veteris ecclesiæ Doctores, qui hanc sententiam amplectuntur: veluti Cyrillus Hierosolymitanus, qui Catechesi XV. Illuminatorum fol. m. 159. ita scribit: *Pertransibit hic mundus ut pulchrior restituatur. Et vis accipere ex dictis sacris hujus rei demonstrationem? Audi Esaiam dicentem Prophetam: & complicabimus sicut liber cælum, & omnia astra cadent sicut folia de vinea, & sicut cadunt folia de ficu. Et Evangelium inquit: Sol obscurabitur, & Luna non dabit splendorem suum, & astra cadent de cælo. Non tristemur tanquam soli morientes: tum & astra moriantur, fortasseque rursus excitabuntur. Complicabit autem cælos Dominus non ut perdat eos, sed ut rursus meliores illos excitet. Audi Prophetam David dicentem: Ab initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes. Sed dicet quis: Ecce dicit aperte, peribunt. Audi quomodo peribunt statim declarat, dicens: Et omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium complicabis eos, & mutabuntur. Sicut enim perditio hominis dicitur juxta dictum: Vide sicut justus perit, & nemo id accipit in cor: & hoc ita ut resurrectio nostra expectetur: sic & cælorum resurrectionem expectamus. Multum sane differentia inter hanc Cyrilli Hierosolymitani, & antea allegatam Hieronymi sententiam intercedit, Hieronymus enim transitum mundi talem esse statuit, qualis iste est, quando homo in vita permanens ex ætate juvenili transit in virilem, citra substantiæ destructionem: Cyrillus autem transitum mundi talem esse judicat, qualis ille est, quando homo per mortem, id est, substantiæ suæ destructionem transit ab esse ad non esse: quanquam deinde putet Cyrillus, quemadmodum homo ex morte resuscitatur: ita quoque mundum, cælos, astra resuscitanda esse, quod quo fundamento dicat, & resurrectionem hominibus cum rebus istis inanimatis, cælis, astrisque communem faciat, suo loco disquirendum erit. Hanc vero Cyrilli sententiam tenet quoque Cyrillus alter, Alexandrinus nempe, quando ad Esaiæ Cap. LI. ita disserit: *Esaias mortem elementorum proprie nominat, & apte mutationem in melius, ut etiam Paulus inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis; quo autem modo liberabitur? Ostendit Christi discipulus dicens: Veniet dies Domini, ut fur, in qua cæli procelle in morem præteribunt elementa ardentia dissolventur. Igitur creature renovationem, velut ex mortuis resurrectionem, quemadmodum in humanis corporibus, fore ait. Similia occurrunt quoque apud Theodoretum in commentatio in Cap. VIII. epistolæ ad Rom. & Chrysostomum Homilia XIV. in eandem. Apparet autem ex his, quod Secunda etiam sententia uti supra §. 38. distinximus, suos quoque inter veteres ecclesiæ Patres, eosque eruditione atque auctoritate insignes, habeat Patronos.**

§. 45. Verum nec tertia Sententia, quæ statuit: Mundum quoad sub-

stantiam penitus destruendum, nec restituendum, adeoque novum plane cœ-
 lum terramque novam, id est, aliud prorsus beatorum domicilium expectan-
 dum esse, suis Patronis destituitur. Aquila enim & Symmachus, qui secu-
 lo secundo post natum Christum Scripturam Sacram Veteris Testamenti in lin-
 guam Græcam transtulerunt, ita locum Esaie Cap. LI. interpretati sunt, ut cœ-
 lum in nihilum comminuendum esse dixerint, ut ex verbis Hieronymi supra
 allegatis apparet. Auctor librorum recognitionem, qui vulgo Clementi Ro-
 mano adscribuntur lib. 2. similiter statuit: cœlum mundumque hunc plane de-
 struendum fore, cœlum autem novum, terramque novam, id est beatorum
 habitaculum quod expectamus, plane aliud ab hoc adspectabili mundo esse. Af-
 ferit quoque substantialem mundi interitum Justinus, sive Martyr, sive ali-
 us eo junior in quæstionibus & responsionibus ad Orthodoxos quæst. XCIV. quæ
 tota huc pertinet: ita enim quæstio formatur: *Si ut librum convolutum iri cœ-
 lum, & ut folia delapsura esse astra in terram prædicit Dominus, & hisce con-
 sentanea prænuntiavit Prophetæ, πῶς ἡ παντελής τῆς σερειώματ^{ος} ἀπώλεια*
Διὰ τῶν ἐκείνων λόγων & δεικνύται, quomodo non universalis (sive omnimodus)
firmamenti interitus per verba illa indicatur? Quæ igitur est verborum hujus-
modi sententia? & quomodo elementorum potest adstrui in corruptibilitas? Re-
sponsio vero hisce verbis subjungitur: Quemadmodum firmamenti facturam,
sancta littera per collationem assimilarunt, quandoque pellis extensioni, dicen-
tes: extendens cœlum sicut pellem: aliquando fumo firmato; cœlum, inquit, si-
cut fumus firmatus &c. Sic & ejus solutionem per comparisonem assimilarunt,
aliquando libro qui convolvitur; quandoque elemento, quod igne solvitur, sicut
ait Apostolus Petrus &c. nonnunquam vestimento veterascenti, ἀνάγκη γὰρ τῇ
εἰσαγωγῇ τῆς κρείττον^{ος} & βραχ^ύ τῆς καὶ νῦν γινουμένης, ἀναρῆσθαι τὸ σερειώμα^{τος},
ὡς ὀχῆσον ὃν πρὸς ἐκείνους τὸν κατάστασιν. Nam inductione melioris, cœli re-
sens facti, firmamentum tolli necesse est, tanquam id, quod ad constitutionem
illam nulli rei sit & usui: ἵνα τῇ αὐτῇ ἀπώλεια, ut ejus interitu vel tam de-
munum coarguatur, vanum esse, quod de cœlo, expers ipsum & generationis &
corruptibilitatis esse, circumfertur eorum hominum dogma, qui ingenitum ater-
numque esse, & sine carere dixerunt. Consentit etiam Hilarius, Pictaviensis Epi-
scopus fol. 986. Op. ubi in verba Psalmi CXXII. ad te levavi oculos meos, qui habi-
tas in cœlo, ita commentatur: Deus qui primum in tribulatione invocatus est. quæ-
situs est a prophetis eosq; prophetia latificavit auditus: nunc jam oculis mentis per
fidei fiduciam contemplandus est habitans in cœlo. Sed cœlum hoc quod visibus
vostreis per materiem sui subjacet, quod tanquam fumus solidatus, firmamenti &
naturam & nomen accepit, præteribit & non erit: sedes autem Domini manet in
æternum. His verbis indicat transitum cœli in destructione substantiæ confi-

tere,

stere, illudque transitorium esse ab esse ad non esse, ait enim: *præteribit, & non erit.*

§. 46. Ex allegatis hucusque Doctorum atque Interpretum testimoniis palam est, singulas istas, quarum supra §. 38. mentionem fecimus sententias, suos habere Patronos, eosque haud spernendæ auctoritatis, tam veteres quam recentiores, ita quidem, ut, si nuda auctoritate pugnare vellemus, semper alios aliis opponere possemus. Quare seposita Doctorum auctoritate Sacram Scripturam unice sequemur, sententiamque ex eius testimoniis feremus, servato simplici verborum sensu, cui inhxere, in re præsertim dubia & perplexa, omnium tutissimum est. Ut vero convenienti ordine procedamus, de I. Sententia primo loco dicemus. Statuit illa, uti hætenus audivimus, transitum mundi, id est, cœli atque terræ, non ipsius substantiæ, sed qualitatum tantum transitum fore, leumque talem, quo, manente substantia cœli terræque eadem, qualitates repurgandæ & mutandæ sint in melius. Hanc autem sententiam cum scripturæ Sacræ dictis, & verborum emphasi, & sensus nativa simplicitate minime convenire putamus, ita namque illa cœli terræque transitum describunt, ut non qualitates tantum corporum, sed ipsa corpora ipsamque substantiam, & quidem præcipue, transitoria esse innuant. Certe phrasæ & prælicata quibus iste transitus exponitur, ita sunt comparata, ut citra evidentem absurditatem, de solis qualitatibus, ipsa substantia manente illæsa, nequeant intelligi. Consideremus primo Locorum nostrorum verba Apoc. Cap. XX. vers. 11. dicitur: a cuius, Domini sedentis super thronum, facie, *fugit terra & cælum*: Qualis, quæso, hæc fuga, qualis hic transitus est? Exponit illud Johannes ipse Apocal. Cap. VI. vers. 13. & seq. his verbis: *Stellæ cœli ceciderunt in terram, sicut ficus abjicit grossos suos, a vento magno agitata. Cælum etiam abscessit sicut liber, qui convolvitur, & omnis mons & insulæ e locis suis commoda sunt.* Hæc sane verba in sua simplici & emphatica significatione accepta non admittunt talem transitum, quo, ipsa corporum substantia permanente illæsa, qualitates tantummodo immutandæ sint. Num enim quando stellæ de cœlo decidunt, qualitates tantum non ipsa corpora decidunt? Num quando cælum, amplissimum illud expansum rumpitur & convolvitur, qualitates tantum & accidentia, non ipsummet corpus rumpitur & convolvitur? Num quando insulæ & montes e locis suis commoventur, accidentia tantum & qualitates commoventur, ipsa interim substantia permanente? Plus ergo hæc fuga, hic transitus cœli terræque involvit, quam nudam qualitatum immutationem, substantia ipsa permanente. Sed nondum hæc sufficiunt, *pergit* enim Johannes & fugam illam, transitum illum cœli terræque, verbis adhuc magis emphaticis describit hunc in modum: a cuius facie *fugit terra & cælum, nec locus inventus est eis.* καὶ τὸ πᾶν ἔρχεται ἐν ἐσχάτῳ αὐτοῖς. quærimus:

quomodo cœlum ruptum & convolutum, & stellæ de cœlo decedentes, & insulæ & montes fundamentis suis emotæ transire & a facie Domini fugere intelligi debeant? itane, ut de loco uno transeant in alium, in quo consistant deinceps permanentq;? non sane: verum ita, ut nullo amplius in loco, id est nullibi reperiantur, ita, enim Johannis verba habent: *καὶ τὸ πλῆθος ἐξ ἐνός ἐστιν αὐτοῖς, ὅς locus non inventus est illis*: ita ergo cœlum & terra transibunt, ut nullibi amplius inveniantur, id est, plane dispareant; quodcunque enim ita transiit, ut nullo amplius in loco inveniri possit, illud plane disparuit. Et sane, hac ipsa ratione alibi quoque Scriptura Sacra hunc Cœli terræque transitum nobis exponit, Esaïæ nimirum Cap. LI. vers. 6. *Tollite in cœlos oculos vestros, & spectate ad terram de subter; nam cœli sicut fumus evanescent, & terra sicut vestis veterascet*. En! cœlum ita transibit, ita fugiet a facie Domini, ut nullibi amplius consistat permaneatque, sed dispareat, quemadmodū fumus evanescit, ut non amplius conspiciatur. Terra vero ita transibit, *sicut vestis veterascet*: hic iterum quærimus; quando vestis veterascit, num qualitates tantum & accidentia veterescant, substantia ipsa permanente illæsa? & porro: num: vestem veterascere: idem sit ac: vestem renovari, novasque easque meliores accipere qualitates, ipsamque vestis substantiam in meliorem transire statum? Certe, si hoc verum esset, vel ulla ratione verum effici posset, ab omnibus lubendissime admitteretur: quantis enim sumptibus abstinere possemus: sed id falsum esse, non omnes tantum sciunt, sed ipso etiam suo damno sentiunt. His vero quæ satis clara & manifesta sunt, unum adhuc addimus, ex altero loco Apocalyp-
 ptico Cap. XXI. vers. 1. de sumptum, ubi transitus ita describitur, ut de nuda qualitatū alteratione & renovatione non possit accipi, nisi verbis, contra usitatum loquendi modum, vim facere velimus: dicitur enim ibi: prius cœlum, & prior terra *transiit*, & mare *non erat amplius* horum verborum posterius prædicatum, *non erat amplius*, declarat prius, *transiit*, nam & cœlum & terra, & mare transibunt, transibunt autem ita, ut non sint amplius, vi posterioris prædicati. En igitur aperte! cœlum, terra, mare transibunt, ita ut non sint amplius. Si vero mare ita transiret, ut substantia ejus permaneret, & nudæ qualitates alterarentur & renovarentur, non posset dici: *mare non est amplius*: Num phrasis: *non esse amplius*: si communem & Scripturæ Sacræ & Philosophiæ sensum sequi velimus, negat rei existentiam ejusque continuationem, ita ut illud dicatur non amplius esse, quod antea quidem extitit, nunc vero existere desiit, & non amplius est: Literæ itaque aperte vim hic inferunt, qui substantia rerum permanente, non nisi qualitatū immutatione & renovationem stratuunt: hac enim ratione phrasēs: *non esse amplius*: & *mare non erat amplius*: plane per opposita forent explicanda: nempe: *non esse amplius* per, *esse melius*: & *mare non erat amplius*: ita, *mare erat adhuc, & quidem sub melioribus qualitatibus*. Hoc vero quam inconveniens, & a sensu communi ab-

ni abhorrens sit, facile apparet. Quare cum Johannes, in visione divinitus sibi ostensa, coelum, terram & mare ita transire viderit, ut a conspectu Domini corpora ista ugerintur, loci iis non sit inventus, ut denique non amplius extiterint; simplicissimum ane & Sacra Scripturae convenientissimum est dicere: Mundi transitum talem fore, quo coelum, terra, mare transibunt ab esse ad non esse, & non amplius erunt.

§. 47. Considerabimus etiam, porro, locum Petrinum, atque illa, quæ cum sententia de transitu mundi quoad accidentia & qualitates duntaxat substantia intacta, consistere non possunt, breviter annotabimus. Apponemus autem primo Petri verba ipsa, emphatica enim sunt: *Veniet dies Domini sicut fur in nocte: quo cæli cum fragore transibunt: Elementa vero combusta dissolventur, & terra, ac quæ in illa sunt opera exurentur. Cum itaque hæc omnia dissolvenda sint: quales oportet vos esse in sanctis conversationibus, & pietatis exercitiis, expectantes adventum diei Dei, per quem cæli igne accensi dissolventur, & elementa combusta liquefcent.* Ex his Petri verbis, primo, observamus universalem & emphaticam illam propositionem, quam disertis verbis ponit: *Cum itaque hæc omnia dissolvenda sint: En! coelum, elementa, terra, opera quæ in illa sunt, hæc omnia, inquit Petrus, sunt dissolvenda.* Si itaque omnia hæc dissolvenda sunt, falsum esse oportet, quod qualitates & accidentia duntaxat immutanda, potiora autem, nempe, ipsæ substantiæ, ipsa corpora non sint dissolvenda, sed integra relinquenda. Secundo, si elementa combusta liquefcent, iterum falsum esse oportet, transitum mundi tantum in alteratione qualitatum consistere, ipsa rerum substantia permanente integra: nam elementa non sunt accidentia & qualitates, sed substantiæ & corpora naturalia simplicia. Tercio si hæc omnia & ipsa elementa dissolvi oportet, ipsæ substantiæ, ipsa corpora omnia quæ elementis constant dissolvenda, adeoque non qualitates tantum alterandæ erunt, substantiæ incolumi & integra manente. Quarto si elementa & quæ elementis constant dissolvenda erunt, ut liquefcent, non tantum qualitatum alteratio fiet, sed ipsa substantia quoad formam & materiam dissolvetur. Quinto, quid est dissolvi? quid comburi? quid igne succendi? non certe ad qualitates tantum & accidentia, sed ad totum suppositum, ad ipsam substantiam prædicata hæc referenda sunt: ita vero Petrus mundi transitum nobis describit, ut cælos, elementa, terram & opera in illa igne succendenda, comburenda & dissolvenda esse dicat: quicquid vero ita transit, ut igne succendatur, succensum comburatur, combustum dissolvatur, illud non qualitatum tantum & accidentium alterationem pati, sed quoad ipsam substantiam destrui dicendum est, nisi contra ipsum sensum communem verba hæc torquere velimus.

§. 48. Ex modo dictis constare videtur, sententiam istam, quæ mundi transitum in qualitatum & accidentium immutatione & renovatione collocat, ipsa rerum substantia incolumi atque integra permanente, parum cum Scripturae Sacrae testimoniis hucusque a nobis expensis convenire: adeoque jure præferendam esse alteram, quæ mundi transitum in ipsius substantiæ destructione, & interitu vere sic dicto consistere statuit. Supra vero indicavimus, hujus sententiæ Fautores in duas abire partes, alii enim ita mundum, quoad substantiam destruentem & interiturum esse putant, ut ex cineribus suis mox a Deo restituendus, sit quemadmodum homo mortuus e pulvere

vere restituitur : putant autem porro hi auctores, cœlum novum, terramque novam, quæ ex ipsorum opinione, Deus e ruinis mundi exusta restituet, fore quoad substantiam eadem cum prioribus, quoad qualitates tamen diversa, utpote quæ in mundo restituto incorruptibiles, adeoque longe nobiliores & præstantiores futuræ sint, quam in priori, quemadmodum e. g. homo ex pulvere resuscitatus quoad substantiam idem est ac erat antea, licet incorruptibilibus & longe excellentioribus qualitatibus indutus. Tandem & hoc inde colligunt statuuntque, mundum ita restitutum, fore beatorum felix & æternum domicilium, cœlumque illud novum, terramque illam novam, quæ a Deo sanctis in sacra Scriptura promissa, & in visione Apocalyptica sancto Johanni monstrata sunt, quando dixit: *Et vidi cœlum novum & terram novam.* Cæterum neque hanc sententiam cum Scripturæ s. dictis convenire putamus, uti suo loco, quando de cœlo novo & terra nova dicendum erit ex professo indicabim9. Hoc vero loco unum adhuc argumentum addem9, quo probabim9: Transitus mundi non fore talem qui tantum in qualitatum mutatione consistit, quod contra *primam sententiam* est: neque etiam talem quo mundus quoad substantiam destructus mox quod ipsam illam substantiam suam restitueretur, quemadmodum homo per mortem substantialiter destructus, deinceps per resurrectionem a Deo restituitur, quod est contra *secundam sententiam*. Hoc autem argumentum desumemus ex loco quodam Johannis, quo ipse mundi transitum in Apocalypsi descriptum ulterius declarat? extat ille in 1. Epist. Cap. II. v. 17. his verbis expressis: *Mundus transiit, & concupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei manet in æternum.* Manifesta in his verbis continetur oppositio inter mundum ejus concupiscentiam; & inter eum qui facit Dei voluntatem: iterumque inter transire, quod de mundo dicitur ejusque concupiscentia; & inter manere in æternum, quod de eo, qui Dei voluntatem facit, enunciatur. Hinc ergo si quærat, quid sit transire? vi prædictæ oppositionis recte respondetur: transire est non manere in æternum: & vice versa: manere in æternum, non est transire. Porro ita colligimus: eo modo quo is, qui Dei voluntatem facit manet in æternum, mundus & concupiscentia ejus non manet, sed transit: manet autem is, qui Dei voluntatem facit in æternum, vel interveniente qualitatum immutatione & renovatione, quod addinet ad illos pios, qui in novissimo die superstites erant: vel intercedente restitutione ex mortuis, quod attinet ad pios reliquos beate defunctos. Jam vero quoniam mundus non ita manebit in æternum, vñ verborum Apostoli & manifestæ oppositionis in illis factæ, sed transibit: manifestum quoque est, quod transitus mundi non consistere possit in qualitatum immutatione, renovatione & melioratione, neque etiam in restitutione mundi destructi e suo cinere & pulvere; utrumque enim hoc ab Apostolo illi qui Dei voluntatem facit tribuitur, quique manet in æternum; mundo autem, qui non manet in æternum, sed transit, denegatur. Mundus ergo transit, non per immutationem & renovationem qualitatum: neque etiam per restitutionem e pulvere destructionis: illud est contra *primam*, hoc vero contra *sententiam secundam*. Imo? si mundus per qualitatum immutationem & renovationem transiret in statum meliorem, maneret sane in æternum, quemadmodum is, qui Dei voluntatem facit & superstes est in die novissimo. Iterumque, si mundus in cinerem reductus & destructus, quoad ipsam suam substantiam e cinere suo resuscitaretur & restitueretur in statum meliorem, uti pii ex mortuis resuscitantur, maneret utique in æternum æque ac pii illi qui Dei voluntatem faciunt: verum hoc falsum esse verba Apostoli & manifesta quam notavimus oppositio indicant.

Wagner, Bernhard

Tractatus theol. de fine mundi, ad Apoc. 22, 11.

Argentoratum 1731

4 Diss. 2503#Beibd.30

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10947140-3

VD18 15108244-001